

Thematiek in de Nieuwe Tijdinghen rond het beleg van Breda (1624-1625)

Analyse van de berichtgeving van Spaanse zijde

door

SIGO HOEKSTRA

Inleiding

In 1998 publiceerde historica Kristin van Damme een artikel waarin zij ingaat op de rol van Abraham Verhoeven als propagandist. Vanaf 1620 publiceerde deze Antwerpse drukker de zogenaamde *Nieuwe Tijdinghen*. Het startpunt van mijn onderzoek is een tabel van Van Damme, waarin zij een algemene inhoudsanalyse van deze 'krant' heeft weergegeven (zie figuur 1).¹ Hieruit blijkt dat de meeste berichten over de Dertigjarige Oorlog gaan. Op de tweede plaats komt de daarmee samenhangende Tachtigjarige Oorlog. Via een casusanalyse heeft Van Damme de nieuwsitems over de Opstand in subthema's opgedeeld (zie figuur 2).² Meer dan dertig procent van de berichten gaat over de landoorlog. Het aandeel in 1624 in deze categorie is vijf maal zo groot als het jaar ervoor. De reden hiervoor was het beleg van Breda door de Italiaanse veldheer in Spaanse dienst, Ambrogio Spinola. Voor 1625, toen het beleg tot een climax kwam, is er nog eens een stijging van 35 procent waar te nemen. De door Van Damme ingezette thematisering van het nieuws kan nog een stap verder worden gezet. De centrale vraag in dit artikel is: welke thema's zijn waar te nemen in de berichtgeving in de *Nieuwe Tijdinghen* over het beleg van Breda en op welke manier wordt binnen deze thema's gepropagandeerd?

Een antwoord op deze vraag biedt de mogelijkheid een beeld te ontwikkelen van onderwerpen waarover gepropagandeerd werd in de Zuidelijke Nederlanden van de jaren twintig van de zeventiende eeuw dat is gebaseerd op 97% van de bron. Hiermee wordt bedoeld dat van alle onderzochte berichten slechts 3% niet is meegenomen in het onderzoek. Dit kleine percentage betreft alle onleesbare berichten. De *Nieuwe Tijdinghen*, waarvan de jaargangen 1622 tot en met 1629 alleen in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel bewaard zijn gebleven, geven de mogelijkheid tot een bijna totaalbeeld van de thema's te komen die te onderscheiden zijn in Verhoevens berichtgeving over het beleg van Breda.³

In het vervolg van dit artikel wordt eerst kort uiteengezet wie Abraham Verhoeven was. Vervolgens wordt stilgestaan bij de aanloop tot het beleg van Breda in 1624, waarna de verschillende thema's die te ontdekken zijn in de *Nieuwe Tijdinghen* worden geanalyseerd.

Verhoevens drukkersactiviteiten

Gedrukte nieuwsberichten die periodiek werden uitgegeven voor een bepaald lezerspubliek verschenen in West-Europa voor het eerst in de eerste helft van de ze-

THEMA'S	1620	1621	1622	1623	1624	1625	1626	1627	1628	1629	1620-29
bewaard # kranten	116	190	166	136	98	125	132	142	144	21	1270
% 30-jarige Oorlog	89,7	40	28,9	35,3	27,6	20	46,2	42,3	20,1	19	38
% 80-jarige Oorlog	3,4	11,1	25,9	22,8	41,8	42,4	18,9	13,4	22,9	19	21,6
% hofleven	1,7	6,8	7,2	10,3	4,1	6,4	2,3	4,2	5,6	4,8	5,6
% katholieke kerk	0,9	1,1	3	1,5	1	1,6	-	2,1	4,2	4,8	1,8
% hugenoten-Frankr.	1,7	16,3	9	-	-	-	-	0,7	6,3	-	4,6
% Valtellina-Italië	2,6	1,6	3	-	-	3,2	1,5	3,5	0,7	-	1,8
% Engeland	-	-	1,2	2,2	1	1,6	0,8	-	1,4	-	0,9
% Polen vs. lurken	-	6,3	-	0,7	-	-	-	-	-	-	1
% Ottomaanse Rijk	-	-	0,6	3,7	6,1	1,6	-	0,7	0,7	-	1
% sensatie	-	3,2	1,2	8,8	2	-	0,8	1,4	2,8	9,5	2,4
% gevarieerd	-	13,7	19,8	14,7	16,3	23,2	29,5	31,7	35,4	42,9	21,1
verloren # kranten	0	3	16	6	18	7	10	4	2	0	66
totaal # kranten	116	193	182	[42	116	132	142	146	146	21	1336

- 1 Van Dammes algemene inhoudsanalyse van de Nieuwe Tijdinghen (Van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws", 21)

80-J. OORLOG	1620	1621	1622	1623	1624	1625	1626	1627	1628	1629	1620-29
bewaard # berichten	4	37	63	52	44	67	26	27	55	7	382
# godsdiensttwisten	4	6	4	4	2	3	3	1	6	-	8,6%
# landoorlog	-	8	34	4	20	27	4	10	11	-	30,9 %
# zeeoorlog	-	3	15	17	13	25	16	10	17	5	31,7 %
# strijdvoorbereiding	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	1,3%
# dood Albrecht	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5%
# begrafenis Albrecht	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1 %
# 12jarige Bestand	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	0,3%
# moord op Maurits	-	-	-	11	-	-	-	-	-	-	2,9%
# invoeren licenten	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	0,5%
# belastingen Noorden	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	0,3%
# vertrek Spinola	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0,3%
# niet specifiek	-	11	6	15	9	11	2	5	20	2	21,7 %

- 2 Van Dammes casusanalyse: het beeld van de Tachtigjarige Oorlog in de Nieuwe Tijdinghen (Van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws", 22).

ventiende eeuw. De ontwikkeling die hieraan vooraf ging was de opkomst van het uitwisselen van nieuws tussen meerdere gebieden in West-Europa. Alle steden met een hof en alle grote havensteden ontwikkelden in de loop van de zestiende eeuw een netwerk waarin nieuwsberichten werden uitgewisseld. In 1605 begon de Straatsburger uitgever Johann Carolus als eerste nieuwsberichten periodiek te publiceren. Vier jaar na de eerste uitgave van Carolus' *Relation* ging Julius Adolph von Söhne in Wolfenbüttel zijn *Aviso* wekelijks uitgeven.⁴

Een van de bekendste drukkers uit de Zuidelijke Nederlanden is Abraham Verhoeven. Hij werd geboren in 1575 in Antwerpen. Abraham kreeg een protestantse opvoeding, maar zijn ouders besloten zich te bekeren tot het katholieke geloof. Dit gebeurde in 1589, vier jaar na de verovering van Antwerpen door de Spanjaarden. Alle inwoners van de stad werden verplicht terug te keren tot het katholieke geloof. Wanneer zij dat niet wilden, moesten zij binnen vier jaar de stad verlaten. Dit leidde tot een grote uittocht van protestanten naar de Noordelijke Nederlanden. Abraham Verhoeven en zijn ouders wensten niet te vertrekken en werden dus katholiek.⁵ Dat was geen slechte keus, want Antwerpen zou nog tot halverwege de zeventiende eeuw een internationaal handelscentrum blijven. Hierdoor kwamen vele nieuwsberichten over gebeurtenissen in het buitenland in de stad. Vanwege de ligging van de stad ontwikkelde Antwerpen zich ook nog eens tot een centrum van waaruit de katholieke ideeën de Republiek in gezonden werden.⁶ Volgens historicus Paul Janssens was het onduidelijk of Verhoevens *Nieuwe Tijdinghen* voor de Zuidelijke Nederlanden werden gedrukt, of voor de Verenigde Provinciën.⁷

In 1604 mocht Verhoeven toetreden tot het Sint-Lucasgilde. Dit gilde was in meerdere steden actief, naast Antwerpen ook onder andere in Amsterdam, Gent en Utrecht. Een jaar na zijn toetreding tot het gilde schreef Verhoeven een verzoekschrift aan Albrecht VII van Oostenrijk. Hij verzocht de aartshertog hem toestemming te geven ook vlugschriften te mogen drukken. Albrecht honoreerde Verhoevens verzoek met een privilege, waarvan de tekst nooit is teruggevonden. In 1620 kreeg hij nogmaals een privilege, waarvan de tekst wel bewaard is gebleven.⁸

Nadat Verhoeven het privilege had ontvangen, was de slag bij Ekeren de eerste gebeurtenis waarover hij een verhaal publiceerde.⁹ Na deze publicatie volgde een stortvloed aan gedrukte boeken, almanakken en prenten. Hij drukte zoveel, dat hij in 1608 de leverancier van het papier niet meer kon betalen. Dit probleem was echter op te lossen door een betalingsregeling te treffen met de leverancier. Tot 1617 drukte Verhoeven veel werken, maar nooit een periodiek nieuwsblad. Het is niet duidelijk waarom hij dat tot 1617 nooit heeft gedaan. Hij had geen concurrentie, hij hoefde niet bang te zijn voor een gebrek aan nieuws en zijn drukkerij had voldoende capaciteit om wekelijks te drukken.¹⁰

In 1617 liet Verhoeven weten dat hij zijn lezers iedere anderhalve week wilde informeren over gebeurtenissen in andere landen. Pas in 1620 begon hij met het plaatsen van volgletters bij zijn nieuwsberichten. Mede dankzij de in 1618 begonnen Dertigjarige Oorlog was er voor Verhoeven voldoende nieuws om te drukken.¹¹ Hoewel er mogelijk ook genoeg binnenlands nieuws was, was de strenge censuur er de reden voor dat courantiers vooral buitenlands nieuws publiceerden. De overheid in Brussel wilde niet dat er teveel van haar eigen verrichtingen naar buiten werd gebracht.¹²

Verhoeven drukte en publiceerde de *Nieuwe Tijdinghen* tot 1629. In dat jaar besloot hij zijn lezers iedere week van nieuws te voorzien en de titel te veranderen in *Wekelijcke Tijdinghen*. In 1652 stierf Abraham Verhoeven.¹³



3 Portret van Maurits, prins van Oranje. (Michiel Jansz. van Mierevelt 1620) Rijksmuseum, Amsterdam. (bron: Wikipedia)

Voorgeschiedenis van het beleg van Breda

De historicus Jonathan Israël omschrijft de periode tussen 1621 en 1628 als de Republiek in staat van beleg. In 1621 besloot de Spaanse koning het leger uit te breiden tot 60.000 soldaten. De Republiek was in het zuiden en oosten omsingeld door de vijand. Ook financieel ging het niet goed. De Staten-Generaal moesten wel antwoorden op de Spaanse uitbreiding en dat kostte veel geld. Daar kwam nog bij dat de financiële steun van zowel Frankrijk als Engeland was weggevallen. Tegelijkertijd was het noodzakelijk de protestanten in Duitsland te blijven betalen, opdat niet de hele Republiek door katholieken zou worden omsingeld. Na het einde van het Twaalfjarig Bestand was de Opstand immers een onderdeel van de Dertigjarige Oorlog.¹⁴

Intern waren er ook veel problemen in de Republiek. Maurits had samen met de contraremonstranten ervoor gezorgd dat bijna alle macht bij hem kwam te liggen. Omdat hij zich een deel van het jaar bij het leger bevond, kon hij in Den Haag beperkt zijn macht uitoefenen en moest hij taken delegeren. De remonstranten begonnen zich ook weer in sommige steden te roeren in zowel religieuze als politieke zaken. Het lukte de contraremonstranten alleen met troepen om de arminianen in toom te houden. De stadhouder had echter ook zijn troepen nodig om de grenzen te bewaken. Maurits' militaire tactiek bestond uit het zoveel mogelijk bezig houden van de oorlog in Duitsland en de Spanjaarden te laten denken dat hij een nieuw bestand wilde sluiten om op die manier tijd te rekken. De belangrijkste raadgever van Filips IV, de graaf van Olivares, geloofde terecht niet dat de voorwaarden voor een bestand aanwezig waren.¹⁵

In 1622 nam Spinola de Duitse stad Gulik in en zorgde daarmee ervoor dat de Republiek geen verbinding meer had met de Palts. In datzelfde jaar leden de Spanjaarden echter ook grote verliezen bij het mislukte beleg van Bergen op Zoom. Mede dankzij deze verliezen en omdat Spinola wel geloofde dat Maurits met voorstellen voor een bestand zou komen, kwam de Italiaanse veldheer niet in actie. Dit was vanuit Spaans oogpunt te betreuren, omdat de protestantse legers in Duitsland geen successen kenden en de oostgrens van de Noordelijke Nederlanden daardoor een steeds gemakkelijker aan te vallen prooi werd. Aangezien ook de IJssel een lage waterstand kende, waren er voor Spinola extra redenen om juist nu actie te ondernemen. Pas tegen het begin van 1624 kwam Spinola erachter dat Maurits niet van plan was een bestand te willen sluiten. Uit woede pakte hij meteen de draad weer op en liet persoonlijke bezittingen van de prins van Oranje vernielen, onder andere vlakbij Breda. In augustus 1624 begon vervolgens het beleg van Breda.¹⁶

Vanuit Madrileens oogpunt was de situatie al eerder veranderd. Vanaf 1618 moest er een nieuw beleid worden uitgestippeld. Filips III had in Brussel een Junta ingesteld die dat beleid vorm moest geven. Hierin zaten onder andere Spinola, maar ook de bevelhebber van de cavalerie Don Luis de Velasco en de gouverneur van Antwerpen Don Iñigo de Bora. In 1598 had Filips II de Habsburgse Nederlanden aan Albrecht van Oostenrijk en Isabella van Spanje overgedragen. Hierbij had de Spaanse koning bepaald dat de aartschertogen geen huwelijken mochten regelen zonder zijn toestemming. Indien Albrecht en Isabella geen kinderen zouden krijgen, zou de Spaanse koning weer rechtstreeks de macht over de Zuidelijke Nederlanden krijgen. In 1621 stierf Albrecht en dus viel het gebied weer onder het bestuur van Madrid, waarbij Isabella als landvoogdes werd aangesteld. Een belangrijke verandering voor Isabella was dat zij zuiniger moest gaan leven. Dankzij de belastinginning en het geld uit Madrid hadden zij en Albrecht een luxueus hofleven geleid. Uit deze inkomsten kon Verhoeven putten om zijn *Nieuwe Tijdinghen* op te zetten.¹⁷

Het aanzien van het hof in Brussel groeide nog wel in de eerste helft van de jaren twintig van de zeventiende eeuw. Dat was te danken aan de militaire successen van Spinola, die zoals bekend enkele belangrijke steden veroverde. Deze overwinningen kenden ook een keerzijde, namelijk dat de soldaten uitgeput werden en dat de schatkist leeg raakte. Omdat de Noordelijke Nederlanden vanaf 1625 financieel in

staat waren de troepen weer uit te breiden, keerden de verhoudingen in hun voordeel.¹⁸ Dat de overwinning van Spinola in Breda eigenlijk een pyrrusoverwinning was, bleek nog niet uit de berichtgeving van Abraham Verhoeven.

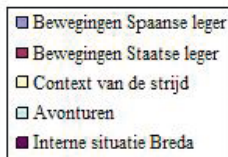
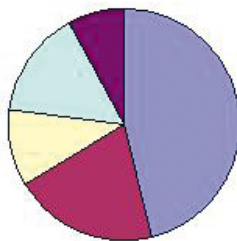
Het beleg van Breda in de Nieuwe Tijdinghen gerubriceerd

De onderzochte nieuwsberichten dateren van 27 juli 1624, wanneer er voor het eerst melding wordt gemaakt van Spinola's leger in de Nederlanden, tot en met 6 juni 1625, wanneer de overgave van Breda is getekend. In de berichtgeving van de *Nieuwe Tijdinghen* over het beleg van Breda kunnen de volgende nieuwe thema's worden onderscheiden die Van Damme niet in haar analyse heeft verwerkt: activiteiten van de beide legers, avonturen, contextinformatie, de beleving van de oorlog in Madrid en Breda en tot slot de afloop. Met de activiteiten van de beide legers worden bedoeld alle berichten die informatie geven over het aanvallen en verdedigen door beide legers en ook het verplaatsen van soldaten en de bevoorrading van de legers. Avonturen hebben een paar kenmerken waarmee zij zich onderscheiden van de militaire berichtgeving. De vertelstijl is verhalend, in tegenstelling tot de telegramstijl die bij de berichtgeving over de legers wordt gehanteerd. Ook worden bij avonturen de hoofdpersonen voorgesteld en de problemen waarmee zij worstelen. Tot slot kent dit genre een duidelijke afloop. Er zijn geen open einden bij berichten over heldendaden.

Contextinformatie is een overkoepelende term voor berichten die informatie geven over geschiedenis, geografie en religie. Bij religie zijn alle verwijzingen naar het geloof ingedeeld. Dit zijn zowel afsluitingen van berichten waarin Verhoeven smeekt om Gods genade, als gegevens over het protestantisme en katholicisme. Onder de geschiedenis worden alle berichten geschaard waarin Verhoeven terugblikt op gebeurtenissen die voor 1621 hebben plaatsgevonden. Onder geografie worden alle items over de omgeving van Breda geschaard. Bij de beleving van de oorlog is er aandacht voor de situatie in Breda en Madrid. De berichten over de situatie in Breda gaan over het welzijn van de bevolking binnen de stadsmuren en de acties die zij ondernemen om de vijand te verdrijven. Vanuit Madrid werden de verrichtingen van Spinola ook gevolgd en Verhoeven publiceerde daarover een paar keer. Tegen het einde van het beleg begonnen de onderhandelingen over de overgave van de stad en dat is het laatste te noemen thema. In de drie grafieken is weergegeven hoe de thema's zich kwantitatief tot elkaar verhouden. De vijf te onderscheiden thema's voor de *Nieuwe Tijdinghen* van 1624 komen allemaal voor in die van 1625. In dat jaar zijn er daarnaast nog twee nieuw te herkennen onderwerpen. Wat betreft de berichten over de onderhandelingen over de overgave is het niet zo vreemd dat hierover pas nieuws werd gepubliceerd tegen het einde van het beleg. Uit de *Nieuwe Tijdinghen* van 1625 wordt niet duidelijk waarom Verhoeven toen pas publiceerde over de situatie in Madrid.

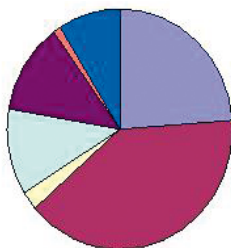
Totale hoeveelheid aan informatie per thema (1624)

4 De totale hoeveelheid aan informatie is berekend door het aantal woorden dat Verhoeven aan het desbetreffende thema besteedde op te tellen.¹⁹



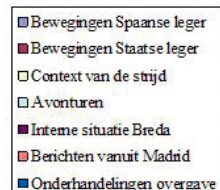
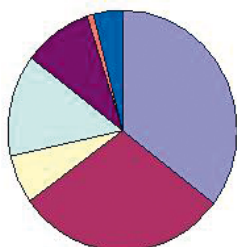
Totale hoeveelheid aan informatie per thema (1625)

5 De totale hoeveelheid aan informatie is berekend door het aantal woorden dat Verhoeven aan het desbetreffende thema besteedde op te tellen.²⁰



Totale hoeveelheid aan informatie per thema (1624-1625)

6 De totale hoeveelheid aan informatie is berekend door het aantal woorden dat Verhoeven aan het desbetreffende thema besteedde op te tellen.



‘Also des Catholijcken Coninckx van Hispagnien Legher heeft beghonst te marcheren onder t’beleijt van zijn Exc. Spinola’.²¹ Met dit bericht van 27 juli 1624 was de teerling geworpen en begon de berichtgeving in de *Nieuwe Tijdinghen* over Spinola en het Spaanse leger. Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit leger niet alleen uit Spanjaarden bestond. In de vroegmoderne tijd bestonden legers met name uit huurlingen, die voor een bepaalde periode een dienstverband met een heerser aangingen. Zo waren er in april 1624 meer Italianen en meer Duitsers dan Spanjaarden die voor Spinola vochten.²² Dit was waarschijnlijk ook de reden dat het voor Verhoeven mogelijk was onjuiste gegevens over het eigen leger te verspreiden. De verspreidingsgebieden van de *Nieuwe Tijdinghen* waren de Zuidelijke Nederlanden en misschien een deel van de Noordelijke Nederlanden. Het was voor de lezers in deze gebieden niet te controleren hoeveel doden er bijvoorbeeld daadwerkelijk aan de eigen zijde vielen, aangezien zij de soldaten niet kenden. Groepen militairen zullen immers, indien zij het einde van een huurperiode haalden, veelal zijn teruggekeerd naar hun eigen land. Toch kan er met recht van het Spaanse leger worden gesproken, omdat ze allemaal vochten in dienst van de koning van Spanje.

De overgrote meerderheid van Verhoevens berichten in 1624 betreft Spinola’s leger. In 1625 namen de berichten over het koninklijke leger flink af. Waarom Verhoeven in dat jaar besloot minder berichten over het eigen leger te publiceren is niet duidelijk. Gebrek aan informatie kan niet de oorzaak zijn geweest. Mogelijk dat in 1625 Spinola begreep dat het een kwestie van maanden zou zijn voor de stad zou vallen, en daarom besloot zijn leger niet teveel te verplaatsen.²³ De flinke stijging van het aantal berichten over het Staatse leger doet vermoeden dat Verhoeven zijn lezers in 1625 vooral wilde vermaken met de mislukte pogingen van Maurits en Frederik Hendrik om Breda te ontzetten.

De *Nieuwe Tijdinghen* waarin voor het eerst duidelijk wordt dat Spinola mogelijk Breda zou aanvallen, kenmerkt zich door een uitgebreide beschrijving van de samenstelling van het leger. Uit delen van Brabant en Vlaanderen kwamen vele soldaten om met Spinola op te trekken. De autoriteiten zouden orders hebben gegeven om die soldaten toch vooral zo veel mogelijk voedsel mee te geven. Hier zou massaal gehoor aan zijn gegeven. Ook haalden de legers overal wapens en ammunitie vandaan. Er was daarbij een rijk arsenaal aan: ‘Dierballen [vuurballen], Petats [stenen], Granaden [granaten], ende andere Feu d’Artifice’.²⁴

Wat betreft de voedselvoorziening lijkt het erop dat Verhoeven bewust bepaalde aspecten niet publiceerde. Het zal zeker zo geweest zijn dat het leger voedsel meekreeg, maar dat ging niet altijd zo gemakkelijk als beschreven in de *Nieuwe Tijdinghen*. Op een schilderij van Gillis Mostaert uit 1590 is te zien hoe het Spaanse leger langs een dorp trok en op brute wijze voedsel meenam. De bevolking bleef onthutst achter. Dat gaf een beeld dat dichter bij de werkelijke situatie lag dan mensen die al van te voren veel brood aan het bakken waren.²⁵

Het is niet mogelijk te controleren of alle aantallen soldaten en wapens die Verhoeven heeft genoemd, juist zijn. Overdrijving is een veel gebruikte propagandatruc. Het is dan ook aannemelijk dat de meeste getallen niet nauwkeurig zijn. Des

te opvallender is het dat de grootte van het totaal aantal soldaten waarmee Spinola naar Breda trok overeenkomt met andere bronnen. Door Verhoeven is bericht: 'soo men zegt was over de 18. Duijzent mannen sterck'.²⁶ Israel – gevolgd door Van Nimwegen – spreekt ook over ongeveer achttienduizend mannen met wie Spinola optrok.²⁷ Andere bronnen uit die tijd geven dezelfde getallen.²⁸

In de eerste tijdingen vanaf 27 juli 1624 is er niet alleen aandacht voor de aantallen soldaten en hun munitie, maar ook voor het gevolg van het leger en zijn bevoorradings. Er gingen tevens timmerlieden, bakkers en scheepsvolk mee. Daarnaast wordt er vermeld welke voorwerpen het leger zoal meenam: 'waghens met Cruyt, Loot, Bollen, schuppen, houwelen ende andere nootsaekelijckheden'.²⁹ In 1624 herhaalde Verhoeven met regelmaat hoeveel arsenaal het leger had. In 1625 nam de informatievoorziening over de munitie af. In plaats daarvan was er meer aandacht voor versterkingen van nieuwe regimenten. Met trots meldde Verhoeven bijvoorbeeld dat een oud regiment van Jan van Nassau was gearriveerd. Dit regiment, dat uit Bohemen was gekomen en officieel nog in keizerlijke dienst stond, was 'fraai volk'.³⁰

Na de uiteenzetting over het Spaanse leger kwamen er op 16 augustus twee korte berichten waarin te lezen valt dat het leger stil lag bij Gilze. Hier ontstond in het Italiaanse kamp een brand, die volgens het bericht was veroorzaakt door 'Toeback te drincken'.³¹ Hier publiceert Verhoeven over slecht nieuws aan Spaanse zijde.³² Aangezien het twee weken na de vorige tijdingen was en er pas twee weken later nieuwe berichten zouden volgen, is hier, in tegenstelling tot Van Dammes 'slecht nieuws, geen nieuws'-concept, eerder sprake van 'geen nieuws, dan maar slecht nieuws'. Het 'toeback drinken', ofwel pijproken, dat als oorzaak werd aangedragen voor de brand, lijkt erg waarschijnlijk. Verhoeven vergat wel in al zijn tijdingen erbij te vermelden dat de zomer van 1624 zeer warm was en dat de grote droogte mede oorzaak was van de brand.³³ Opvallend is dat het hier het Italiaanse kamp betreft. Het kan uiteraard toeval zijn geweest dat de brand in het Italiaanse kwartier ontstond. Gezien de fout die de Italianen hadden gemaakt door in 1590 het Turfschip niet te controleren, is het echter zeer waarschijnlijk dat hier de Italianen werden zwartgemaakt.³⁴ Het beeld van de 'domme' Italianen wordt bevestigd in een ander bericht. Er was wederom brand in één van de kwartieren en niet geheel toevallig was dit wederom in het Italiaanse kwartier.³⁵ Hoewel de Italianen in deze periode als dom werden beschreven, waren ze niet minder heldhaftig, zo blijkt uit een bericht van 23 mei 1625: 'Carolo Roma, die met sweert inde hande ende een tondas sijn ook moet ghaff, doodende enige van den vijant'.³⁶

In de *Nieuwe Tijdinghen* van 31 augustus is te lezen hoe het beleg van Breda begon:

*soo is sijn Ex. met den Leger des Dijstdaechs smorghens ten zes uren ghevallen voor de Stadt van Bredael, ende is comen ligghen tot een plaetse ghenaeemt Ginneken, ende heeft de selve Stadt besloten, en heeft hem meester ghemaect van de Riviere, soo datter niet meer in en can comen.*³⁷

Waar Van Nimwegen beweert dat Breda niet aan een rivier lag, blijkt uit het citaat dat Verhoeven dat, terecht, wel dacht. Breda ligt namelijk aan de rivier de Mark.

Volgens historicus Parker kregen de militairen die in dienst van de koning van Spanje in de Nederlanden vochten een minimumloon. Regelmatig kregen zij helemaal geen geld of andere levensmiddelen. Dit leidde tot mouterij.³⁸ Deze slechte situatie waarin het Spaanse leger moest opereren, is door Verhoeven nooit beschreven. Volgens hem was de situatie in het leger zo goed, dat er in het begin van het beleg meer dan genoeg eten was. Het brood was dusdanig in overvloed, dat de prijs ervan erg laag was. Verhoeven berichtte dan ook met regelmaat: 'Het Broodt is hier nu goeden coop in't Leger'³⁹ De exacte prijzen zijn ook bekend. Brood kostte in september 1624 vier stuivers. Deze gegevens zijn overgeleverd dankzij een *Nieuwe Tijdingh* van 13 september 1624, waarin uitgebreid wordt verhaald over de zeer goede leefomstandigheden van het Spaanse leger.

Naast brood als levensmiddel werd er veel bericht over bier. Al in de eerste berichten is te lezen dat er vrij vaak nieuwe brouwketels naar de kampementen werden gebracht. Aangezien er verder niet over ander drinken is gesproken, lijkt het erop dat er vooral bier werd gedronken in het leger. Dit is niet zo vreemd, aangezien bier destijds de dagelijkse drank was voor soldaten. Met één zin wordt de voedselvoorziening van het Spaanse leger goed weergegeven: 'Hier zijn 8. Brouw-ketels getelt om te brouwen, met veel copere ende andere Oovens om Broodt te backen'.⁴⁰ Wat betreft het voedsel waren er naast brood soms ook kaas en vleeswaren voor de soldaten.

Deze goede omstandigheden tijdens het begin van het beleg waren mogelijk dankzij de verovering van maar liefst dertien vijandelijke schepen. Hierdoor hadden de militairen voorlopig genoeg eten. Ook konden zij betere kleding dragen, zo blijkt uit een bericht, waarin staat dat:

*sommige Bootsghesellen in plaetse van ghepeckte Cosacken aen te hebben, die hebben nu Armoijfijne oft Satijne Wambapsen aan, jae sommige Fluweele broecken, fraeij gheboort*⁴¹

Zo kwam het voedsel dus in het begin van het beleg aanvaren. Toen de winter was ingevallen, moest de legerleiding volgens Verhoeven meer moeite doen om genoeg eten en drinken te hebben voor de soldaten. Daarmee toonde hij in zekere zin realiteitsbesef dat het 's winters moeilijker was eten te vergaren dan in de zomer.⁴² Veel meer dan enige moeite zou het de soldaten echter niet hebben gekost om de voedselvoorraad voldoende te bevoorraden, want:

*Den 21. is Graef Hendrick van den Berghe met een goede Convooye nae den Bos getrocken, principalijk om mout te hale, dat hier seer van noode was, en heeft soo goeden provisie mede ghebracht, dat de boter ende kees is af gheslaghen*⁴³

Of de situatie in het Spaanse leger inderdaad zo goed was, valt al te betwijfelen. Op 15 november 1624 werd de volgende tijding gepubliceerd:

men Pijpter, Trommelter, men Danster en springhter, men maeckt ghoede chiere, In

*14 daghen tijds en isser int quattier ter Haghe niemant begraven, oft men heeft den put niet gheopent om eenighe ghestorven Soldaeten te begraven*⁴⁴

Dit bericht lijkt op het eerste gezicht zeer positief, maar per ongeluk heeft Verhoeven hier wel informatie gegeven over de ware situatie in het leger. Uit het feit dat er al twee weken niemand was gestorven, zullen de lezers ook destijds hebben kunnen afleiden dat er vóór die twee weken wel mensen aan Spaanse zijde stierven.

Verhoeven wilde ook zijn lezers doen geloven dat na de strenge winter, waarin Spinola's soldaten te velde hadden moeten blijven, het leger er goed voor stond. 'Alhier int 's Conincx Legher voor Breda ist noch alles goets'.⁴⁵ Er wordt niet gemeld dat door de strenge winter vele soldaten om het leven waren gekomen.⁴⁶ Wel was de toon in 1625 over de situatie in het Spaanse leger voorzichtiger. Euforische beschrijven over de goede omstandigheden komen bijna niet voor in de *Nieuwe Tijdinghen* van 1625. De enige keer dat Verhoeven nog melding maakte over de voedselvoorziening was in de eerste *Nieuwe Tijdingh* van januari, waarvan de exacte datum onbekend is.⁴⁷ Er was sprake van schepen met tarwe, stroop en lakens die het leger kwamen bevoorraden.⁴⁸ Daar kwam later nog het bericht bij dat alle soldaten extra kousen hadden gekregen en dat er aan de vrouwen pijpen rokken werden gegeven.⁴⁹

In 1625 werd er niet alleen minder geschreven over de goede situatie van Spinola's leger, maar ook publiceerde Verhoeven over verliezen die aan Spaanse zijde werden geleden. Op 27 februari zou het Spaanse leger zijn verliezen hebben geturfd. Er waren regimenten waarin geen enkele soldaat was gestorven. Het detachement van de Fuggers was zeven mannen kwijtgeraakt en de graaf van Isenburg moest acht soldaten begraven. Verhoeven heeft niet vermeld wat de doodsoorzaak van de vijftien gestorven soldaten was. Blijkbaar moesten de lezers weten dat er wel degelijk verliezen werden geleden aan Spaanse kant. Het zou ook onrealistisch zijn om te denken dat een oorlog zonder verliezen te lijden gewonnen kon worden. Om het Spaanse leger toch een vorm van onoverwinnelijkheid te geven, zijn de gegevens over gestorven soldaten gerelativeerd. Volgens Verhoeven ging het om 'slechts' vijftien doden in totaal.

Al het voedsel en alle ammunitie moesten natuurlijk ergens worden opgeslagen. Uit tijdingen van 2 oktober 1624 blijkt dat het Spaanse leger kerken liet leegmaken om daar zijn etenswaar te stallen. De ammunitie kwam in de kerk van Terhage (Princenhage) te liggen en er werd meel in de kerk van Ginneken geplaatst.⁵⁰ Hieruit blijkt dat in het leger praktische zaken belangrijker werden gevonden dan religie. Ondanks het feit dat kerken vaak de enige gebouwen in dorpen waren, die van steen waren gebouwd, vond de leiding van het leger het stallen van spullen in een kerk blijkbaar geen godslastering.

In de eerste week van april 1625 brandde de kerk in Ginneken af. Een Staatse vuuringenieur, Marten Adelaer, deed zich voor als een overloper. Toen hij eenmaal in Ginneken was, stak hij de kerk in brand. Vermoedelijk waren de rookwolken in de wijde omtrek te zien.⁵¹ Over deze gebeurtenis, die voor het Spaanse leger slecht nieuws was, heeft Verhoeven ook gepubliceerd. Op 3 april, 's avonds om negen uur,

was er een groot ongeluk gebeurd. De kerk en het huis ernaast waren afgebrand en dat was door verraad geschied. Volgens Verhoeven viel de schade mee, aangezien alleen de bovenste zakken meel waren verbrand. Omdat de kerk een rieten dak had, zou de brand tot op grote afstand te zien zijn geweest.⁵² Het was onmogelijk voor Verhoeven om dit voorval te negeren. Om zijn lezers toch gerust te stellen, relativeerde hij de gebeurtenissen rond de kerk in Ginneken. Hiermee koos hij in geval van slecht nieuws dezelfde tactiek van het relativisme als bij de gestorven soldaten. Daarnaast meldde hij een week later dat de veiligheidsmaatregelen flink waren aangescherpt. Niemand mocht nog zomaar het kwartier in of uit lopen. Hiervoor dienden soldaten toestemming te krijgen van de sergeant.⁵³

Tot nu toe zijn er twee manieren besproken waarop Verhoeven met slecht nieuws in het eigen leger omging, namelijk relativisme en het negeren van slecht nieuws. Een derde manier was het ontkennen van gebeurtenissen en de Staten van Holland ervan beschuldigen dat zij leugens hadden verspreid. In maart 1625 werd dit gewest in de *Nieuwe Tijdingen* beschuldigd van het verspreiden van leugens omtrent het onder water zetten van delen rond Breda. Het Staatse leger zou dijken hebben doorbroken, waardoor het Spaanse leger last kreeg van overstromingen:

*Sommighe Calumniatents van Hollandt soeken hun met logen te behelpen, want schrijve dat in onsen legher voor Bredae veel soldaeten met het hooch water verdroncken sijn, daer niemant en weet van te spreken.*⁵⁴

Hierboven is al gesproken over mouterij in het leger. Dat was een gevolg van de slechte voedselvoorziening en trage uitbetaling van de soldij. Deze mouterij werd mede veroorzaakt doordat de soldaten werden ingehuurd en niet in vaste dienst waren. Zij hadden dan ook geen binding met hun opdrachtgevers. Zodra de soldaten niet kregen uitbetaald, weigerden zij te vechten. Dat gold ook wanneer zij geen eten kregen. De problemen waar het Spaanse leger in de jaren 1620 mee te maken had, waren groter dan alleen muitende soldaten. Het aantal deserterende soldaten nam ook toe. Waar een muitende soldaat slechts in opstand kwam, liep een deserterende soldaat weg van zijn leger, soms zelfs naar de vijand. Hier werd door de opstandelingen goed gebruik van gemaakt. Deserteurs uit het Spaanse leger waren altijd welkom in het leger van zowel Maurits als Frederik Hendrik.⁵⁵ Over muitende en deserterende soldaten is door Verhoeven met geen woord gerept.

Activiteiten van het Staatse leger

Dertig procent van alle berichten in de *Nieuwe Tijdinghen* gaat over de bewegingen van het Staatse leger. Dit percentage is opvallend hoog, aangezien de soldaten niet veel meer deden dan het observeren van de vijand. Het Staatse leger had met 180 compagnieën voetvolk en 28 compagnieën ruiters een kamp in de buurt van Made betrokken. Dit kampement lag op ongeveer tien kilometer van Breda.⁵⁶ Ondanks de passieve houding van de opstandelingen was er voor Verhoeven voldoende te melden over de vijand.

De tijdingen zijn qua stijl gelijk aan die over de bewegingen van het Spaanse leger.

Ze zijn net als de berichten over Spinola's leger geschreven in de voor die tijd gebruikelijke telegramstijl. De eerste melding binnen dit thema was op 31 augustus 1624. Verhoeven publiceerde op die dag over elf Staatse schepen die de stad probeerden binnen te komen.⁵⁷ Een vergelijkbare gebeurtenis werd beschreven op 4 september 1624. Op 28 augustus onderschepte het Spaanse leger dertien schepen, die vanuit Holland via de Bredase vaart waren aangekomen. Vermoedelijk wordt hier de Mark bedoeld. Alleen via deze waterweg konden grote schepen Breda bereiken en was er een verbinding met Holland. De naam Bredase Vaart is tegenwoordig niet meer in gebruik.⁵⁸ Naar aanleiding van de pogingen van het Staatse leger om over het water Breda te bevoorraden, besloot Spinola de buitgemaakte schepen in te zetten om de waterwegen te blokkeren. Hiermee was het voor de opstandelingen onmogelijk geworden de stad van voedsel en wapens te voorzien.⁵⁹ Van deze onmogelijkheid om binnen de muren van Breda te komen, maakte Verhoeven melding in de eerste *Nieuwe Tijdinghen* van 1625. Tijdens de kerst in 1624 had het Staatse leger geprobeerd Breda binnen te komen met acht vrachtschepen en één jacht. Doordat de bootsgezellen werden beschoten door het Spaanse leger, sprongen zij allemaal in het water en sloegen op de vlucht.⁶⁰ Op 1 januari 1625 naderde het Staatse leger nog wel over water, maar het durfde bij het zien van het koninklijke leger niet door te gaan.⁶¹ Hierna volgden er geen aanvallen meer over het water.

Op 13 september stond er in de *Nieuwe Tijdinghen* dat er weinig uitvallen waren vanuit Breda. Ook het beschieten van het Spaanse leger nam af. Hiermee was de situatie in een korte tijd enorm veranderd. Op 4 september was er nog sprake van dat de vijand tot 's avonds laat de soldaten beschoot.⁶² Een week later meldde Verhoeven dat 'die van Breda vallen weijnigh uit, en schieten een seer luttel'. Soldaten van het Staatse leger die zich in de stad bevonden, waren volgens deze berichtgeving bovendien laf. Zij hadden namelijk nog één uitval gedaan, waarbij zij soldatenvrouwen aanvielen, die kool aan het plukken waren. Deze charge mislukte echter, waarna zij weer terug in de stad werden gedreven.⁶³

In de maanden hierna volgden zo nu en dan weer meldingen van uitvallen, die voor het Staatse leger allemaal slecht afliepen. Op 11 oktober deden enkele opstandelingen een inval in het kwartier van de baron van Balçon. Hierbij werd een sergeant-majoor aan Staatse zijde doodgeschoten. In diezelfde *Nieuwe Tijdinghen* werd ook geschreven over de dood van de kapitein van Maurits' garde. Hij werd doodgeschoten toen hij met enkele soldaten ging houthakken.⁶⁴ Bij deze berichten is grotendeels sprake van het publiceren van het goede nieuws en het verzwijgen van het slechte nieuws. Verhoeven gaf de lezer hier het idee dat de soldaten van het Spaanse leger onsterfelijk waren. Spinola's leger leed evenmin grote verliezen.⁶⁵ Dergelijke verliezen werden in een aantal gevallen genoemd. Via de berichtgeving over het Spaanse leger is al aangetoond hoe Verhoeven met slecht nieuws omging. Toch is er één bericht waarin het slechte nieuws niet werd verzwegen of gerelativeerd. Op 14 mei 1625 werd er geschreven dat er, voor het eerst in dat jaar, een aanval vanuit de stad was. Dit kostte de luitenant-generaal M. Buffet zijn leven. Hij was samen met vijftig heren langs de stad getrokken en door een kanonschot geraakt. Verhoeven noemt deze gebeurtenis ongelukkig, maar hecht er verder geen waardeoordeel aan.⁶⁶ De berichtgeving over het Staatse leger beperkte zich in augustus en september 1624

tot de militairen die zich in Breda bevonden. Dat veranderde op 2 oktober van dat jaar, toen gemeld werd dat Maurits onderweg zou zijn om de stad te ontzetten. Zijn leger zou bestaan uit veertienduizend mannen en duizend wagens, met op iedere wagen zes musketiers.⁶⁷ Dit aantal zat in de buurt van de werkelijke grootte van het leger. Op 11 oktober 1624 meldde Verhoeven dat Maurits' leger werd versterkt met 4000 bootsgezellen, een onbekend aantal huurlingen en de garnizoenen van Friesland.⁶⁸

Veel aandacht ging ook uit naar de plaats waar Maurits zich met zijn leger bevond. Zo was hij op 25 september 1624 in Waalwijk en werd op 11 oktober van hetzelfde jaar gemeld dat de prins zich in Raamsdonk bevond. Daar zou hij zijn soldaten een brug hebben laten maken, zodat zij verder konden marcheren naar Terheijden. Vanuit die plaats was hij vervolgens naar Made getrokken. Maurits zou bij het kamp van Balançon of Baglioni, twee Spaanse legerleiders, willen doorbreken om Breda te hulp te schieten. Spinola kreeg hiervan bericht en trok met zijn leger in de richting van Maurits. De prins van Oranje durfde toen niet meer verder te trekken en besloot zich in Made in te graven.⁶⁹ Deze berichtgeving werd een paar dagen later herhaald. In andere bewoordingen werd dezelfde informatie nog een keer gegeven. In deze *Nieuwe Tijdinghen* werd nog toegevoegd dat er vanuit Dordrecht schepen met voedsel naar Maurits trokken.⁷⁰ Dat het Staatse leger zich in Made bevond en van daaruit niet veel actie ondernam, is juist. Angst was hiervoor niet de oorzaak, maar eerder de passieve houding van Maurits. Hij had ingezien dat het Spaanse leger sterker was en dat het zinloos zou zijn om door de linie heen proberen te breken.⁷¹

In 1625 zou het Staatse leger volgens Verhoeven veel meer in beweging zijn geweest. Toch kwam het nooit tot een rechtstreeks gevecht tussen de beide legers, wat de soldaten in Spaanse dienst zou hebben gefrustreerd: 'dat men eens mochte vechten teghen den Vijant (...) want onse Soldaten soecken anders niet'.⁷² De toestand in het leger van de opstandelingen was slecht. De ruiters zouden van hun paarden vallen zoals bladeren van bomen vallen. Ook stierven er volgens Verhoeven meer soldaten door ziekte dan na een gevecht op het slagveld.⁷³ Deze waarnemingen zijn juist, gezien het feit dat 1624 een hele warme zomer kende en er een strenge winter volgde.⁷⁴ De warme zomer van 1624 en de koude winter van 1624-1625 heeft historisch geograaf Jan Buisman ook in zijn boek over duizend jaar weer in Nederland beschreven.⁷⁵ Zo bevat de berichtgeving over het Staatse leger enkele juiste punten. Het is niet verrassend dat dit alleen de negatieve aspecten zijn. Volgens Verhoeven stierven de soldaten van Maurits en Frederik Hendrik spontaan aan allerlei ontberingen, terwijl het eigen Spaanse leger voedsel in overvloed had.

Op 2 oktober 1624 meldde Verhoeven slecht nieuws voor het Spaanse leger. Hij beschreef Maurits' verovering van Kleef. In het onderstaande bericht wordt Maurits afgeschilderd als onbetrouwbaar. De bevolking had zich overgegeven, maar toch liet Maurits de stad gedeeltelijk afbreken.

*Naer dien Prince Mauritius het stedeke Cleeff heeft veroverd, ende dertich scheuten met Canon daer op hadde gheschoten, soo hebben hun die van binnen overghegheven met appointment, ende Mauritius heeft de zelve Stadt doen manteleren.*⁷⁶

Bij dit bericht is er een vierde manier te ontdekken waarop in de *Nieuwe Tijdinghen* werd omgegaan met slecht nieuws. Naast het negeren van slecht nieuws, het relativisme en het ontkennen van gebeurtenissen, wordt hier het slechte nieuws aangegrepen om negatieve eigenschappen van de vijand te benadrukken.

De slechte situatie in het Staatse leger was voor Verhoeven aanleiding om Maurits op te roepen de strijd te staken. Hij bewonderde de prins vanwege diens betrokkenheid bij Breda, wat niet vreemd is gezien de belangen die de Oranjes hadden bij de stad. Toch moest de stadhouder toegeven aan diens treurnis om de vele gestorven soldaten en de strijd opgeven.⁷⁷

Een aantal keren had het Staatse leger last van het weer. Zo is in een *Nieuwe Tijdinghen* van 29 oktober 1624 te lezen dat een storm voor een grote vloed en hoog water zorgde. Hierdoor dreven de bruggen die de opstandelingen buiten Geertruidenberg hadden gebouwd weg. Ook zouden vele boeren in de omgeving geruïneerd zijn. Verhoeven vond het blijkbaar nodig ook dit bericht tweemaal af te drukken, want op 15 november werd hetzelfde verhaal nogmaals verteld. Wederom gebeurde dit met andere woorden. Deze slechte weersomstandigheden zullen ongetwijfeld hebben plaatsgevonden in oktober en november. Het is echter niet aanneemelijk dat alleen het Staatse leger er last van had. Ook Spinola's leger moet het zwaar te verduren hebben gehad door de regen en de harde wind.

Tegen het einde van november kreeg Verhoeven door dat Maurits ziek was. Volgens hem kwam dat doordat hij niet in staat was Breda te ontzetten. Op 20 december werd er een bericht gepubliceerd waarin staat dat Maurits last had van steken in zijn zij. De pijn werd veroorzaakt doordat een schip van Mansfeld, met daarop een aantal edelen en stukken geschut, samen met vierhonderdduizend gulden aan schatten, was gezonken. Maurits' pijn werd in werkelijkheid niet veroorzaakt door een schip dat zonk en ook niet door het beleg van Breda. De prins leed aan een leverziekte.⁷⁸

In 1625 werd Maurits nog meer onderwerp van gesprek, vanwege diens overlijden in dat jaar. Hij was al langere tijd ziek en op 23 april stierf hij. Op deze dag zouden Ernst Casimir en Frederik Hendrik ontboden zijn in Den Haag, om Maurits nog een laatste keer te zien. Een dag later al werd Frederik Hendrik benoemd tot opperbevelhebber van het Staatse leger: 'Den 24. hebben wij hier verstaen dat Graeff Hendrick is ghemaect Capiteijn Generael vanden Legher vande Gherebelleerde Staete, in plaetse van zijnen Broeder'.⁷⁹ Deze gegevens zijn juist.⁸⁰ Het lijkt alsof Verhoeven dit al een week voordat het daadwerkelijk plaatsvond wist. Hij publiceerde namelijk al over Maurits' dood en Frederik Hendriks opvolging op 18 april 1625. Dat betekent dat Verhoeven in de war was, en enkele data verkeerd heeft laten drukken. 18 april zou dan 18 mei moeten zijn geweest. Het zou ook kunnen dat in de loop van de tijd er een onjuist voorblad is geplaatst bij deze berichten. Overigens werd er in de maanden na Maurits' dood vrijwel geen verdere aandacht besteed aan zijn dood. Zijn overlijden vormde blijkbaar geen inspiratie tot ofwel een respectbetuiging of een uitgebreide uiteenzetting over diens 'slechte' leven. Verder dan: 'hij is geluckich die sterft eer hij om s' werelts goet simpel wort' is Verhoeven niet gekomen.⁸¹ Vermoedelijk was een uitgebreide respectbetuiging niet op zijn plaats, aangezien hij toch de vijand was. Een uiteenzetting over Maurits' slechte daden vond men

blijkbaar ook niet gepast, waarmee er toch een zeker ontzag was voor deze veldheer van de vijand.

Avonturen

Het totale aandeel van de heldendaden vormt maar liefst veertien procent van alle berichten over Breda. Hiermee is dit genre na de bewegingen van beide legers het meest voorkomende thema. Avonturen lenen zich, in verhouding tot de andere thema's, het beste voor propaganda, omdat de auteur al zijn schrijverstalenten kan inzetten. Hij kan de hoofdpersonen emoties toedichten, waardoor lezers zich met die mensen verbonden gaan voelen. Alle avonturen bevatten een duidelijke boodschap aan de lezer. De hieronder beschreven avonturenverhalen zijn van een literair niveau dat het beschrijvende element van de overige berichten overstijgt. Vermoedelijk was dat te danken aan Richard Verstegen. Deze Engelse schrijver woonde sinds 1610 in Antwerpen en zette zich in voor de contrareformatie. Hij werkte voor Abraham Verhoeven en heeft naar alle waarschijnlijkheid de avonturenverhalen geschreven of de brieven met avonturen bewerkt.⁸²

De vijand kon zich ook in het eigen leger bevinden, zo blijkt uit de eerste *Nieuwe Tijdinghen* waarin wordt bericht over het leger van Spinola. Drie soldaten waren opgepakt nadat zij een rijke Spaanse soldaat hadden beroofd en vermoord. Deze rijke soldaat had verlof gekregen om naar Spanje te reizen. Op deze reis nam hij de drie roofmoordenaars mee. Toen zij in Vlaanderen waren aangekomen, sloegen de rovers toe. De Spanjaard werd op gruwelijke wijze aangevallen: 'in een gracht gesleijpt, ende sijn aensicht vol soeden ghegeheven, ende menichte steken int Lijff'.⁸³ Hierna namen de boeven alle bezittingen mee en gingen er vandoor. Een boer die verderop zijn koeien aan het melken was, had alles gezien. Toen hij bij de Spanjaard kwam, leefde die nog even, maar stierf niet veel later. De moordenaars werden gevangengenomen en twee van de drie werden opgehangen. Welke straf de derde dief heeft gekregen, wordt niet vermeld.⁸⁴

De datum van plaatsing van dit verhaal duidt erop dat het een waarschuwing is die Verhoeven plaatste aan het begin van de serie berichten. De situatie in het leger was uitstekend, de bevoorrading ging goed en tegen criminelen werd hard opgetreden. Met andere woorden, op ontrouw aan het koninklijke leger stond de doodstraf. Deze waarschuwing werd geplaatst, omdat het Spaanse leger veel te kampen had met muiterij en desertie.⁸⁵

Het tweede avontuur is een kort verhaal over de verovering van twaalf schepen, waarmee de vijand in Breda probeerde te komen.⁸⁶ Volgens Verhoeven wisten de Staatse soldaten nog niet dat Spinola's leger voor de stad lag. Zij werden verrast en het Spaanse leger kon 'vromelijk' de schepen innemen. De aanwezige soldaten sprongen massaal in de rivier en probeerden alsnog binnen de stadsmuren te komen. Ze werden echter allemaal ingehaald door het leger van Spinola.⁸⁷ Hoe het met de gevangengenomen soldaten is afgelopen, daarvan maakt Verhoeven geen melding. Dit korte verhaal toont het vrome handelen van het Spaanse leger en de onnozelheid van het Staatse leger.

Op 16 oktober 1624 werd er in de berichtgeving een uitstapje gemaakt naar een

kasteel bij Antwerpen. Er was een grote storm, maar desondanks zag een dappere schildwacht in de verte de vijand aankomen. Hij schreeuwde 'Quien va ally' ('Wie gaat daar?'), schoot met zijn musket in de lucht en sloeg alarm. Een groep soldaten kwam aansnellen en samen beschoten ze de vijand. Hierbij waren aanwezig de gouverneur van Antwerpen en een onbekende luitenant. De vijand vocht niet terug, maar liep snel door. Toen het de volgende dag om zes uur licht werd, stuurde de gouverneur dertig soldaten eropuit om de vijand te vinden. Deze was echter gevlucht en de militairen wisten slechts enkele huislieden en twee beschietters van het kasteel op te pakken.⁸⁸

In dit korte verhaal wordt het optreden van de gouverneur van Antwerpen omschreven als vromelijk. Net zoals in het tweede avontuur is ook hier sprake van het gebruik van vroom als een adjectief. De handelingen die de personen verrichtten zijn vroom en niet de personen zelf. Ten opzichte van het eerste avonturenverhaal over de roofmoorden is er ook een opvallende gelijkenis. Twee soldaten aan Spaanse zijde werden uit het leger ontslagen, omdat zij het eigen kasteel hadden beschoten. Ook de onnozelheid van deze twee soldaten speelt in dit verhaal een rol, net als in het tweede verhaal over de twaalf schepen.

Het meest in het oog springende avontuur gaat over een mislukte ontsnappingspoging van een tiental Franse edelen. Zij probeerden vanuit het belegerde Breda naar Maurits te trekken, die zich op dat moment bij Raamsdonk bevond. De ontsnappingspoging mislukte en de edelen werden gepakt. Er werd naar hun paspoorten gevraagd en op vertoon hiervan kregen zij het rantsoen van een soldaat voorgeschoteld. Na deze maaltijd hadden ze drie keuzemogelijkheden. Ze mochten opgeven, naar Frankrijk trekken of teruggaan naar Breda. Voordat zij de keuze konden maken, vroeg Spinola of zij echte soldaten waren. De Fransen vertelden hem dat zij dat inderdaad waren, waarop Spinola vroeg of zij hem hun vendelen konden laten zien. Volgens de Italiaanse veldheer hoorde een waarachtige soldaat nooit zijn vendel te verlaten. Aangezien de Franse edelen hun vendelen niet meer bij zich hadden, trokken zij zich in een koetswagen terug naar de stad. De tien edelen worden bij naam genoemd in dit verhaal.⁸⁹

In dit avontuur wordt de vijand met veel respect behandeld, omdat het hier mensen van adel betreft. Gezien het feit dat zij hun vendelen hadden vergeten, worden ze ook voorgesteld als laffe soldaten. Uit de drie keuzes die zij konden maken, is de keuze terug te keren naar Breda niet de meest logische. Opgeven zou het aanzien van de edellieden flink hebben doen afnemen en daarom zullen zij deze keuze niet hebben gemaakt. De keuze terug te gaan naar Frankrijk had een slimme zet kunnen zijn. Hier hadden ze een nieuw leger kunnen formeren om terug te keren naar de stad. Waarom de Franse edelen ervoor kozen terug te gaan naar Breda blijkt mogelijk uit de manier waarop zij gingen. Verhoeven spreekt van: 'hun lieden melancolic in eenen Costswaghen [koetswagen] naer de Stadt gesonden.'⁹⁰ In de katholieke propaganda tijdens de periode van de contrareformatie werd melancholie omschreven als een typische protestantse ziekte. Dit kwam doordat de protestanten deze vorm van zwaarmoedigheid niet als een zonde zagen. Het was een situatie waarin de duivel de gelovige op de proef stelde. Melancholie kon in de zeventiende eeuw zowel een positieve als een negatieve vorm aannemen. Aan de ene kant kon het worden

beschouwd als intellect en verbeeldingskracht en aan de andere kant kon het de betekenis krijgen van een vernietigende kracht die werd veroorzaakt door desinteresse en luiheid.⁹¹ In het geval van de Franse edelen was er duidelijk sprake van de tweede vorm. De oorzaak voor de zwaarmoedigheid was waarschijnlijk dat zij niet terug konden keren naar Frankrijk. Dit is echter speculatie, omdat bij een gebrek aan bronnenmateriaal de personen niet kunnen worden nagetrokken.

16 oktober 1624 was blijkbaar een dag waarop avonturenverhalen centraal stonden, want diezelfde dag publiceerde Verhoeven nog een *Nieuwe Tijdinghen* met daarin drie berichten die samen één groot verhaal vormen.⁹² In het eerste verhaal is te lezen hoe de zoon van de vermoorde De Breauté Spinola en Jan van Nassau opriep tot een duel, waarbij zij zelf de plaats en tijd mochten bepalen. Spinola legde deze uitdaging echter naast zich neer en liet aan Jan van Nassau weten dat hij weigerde te vechten tegen een vijand die te zwak was voor een serieus duel.⁹³

Het tweede avontuur wordt beschreven in een brief van de luitenant van Jan van Nassau aan de heer van Grobbendonk. Jan van Nassau was samen met kapitein Steenhuizen, de luitenant van de heer van Grobbendonk en de luitenant van Boetbergen op verkenningstocht. Zij wilden het kwartier van de vijand bekijken. Bij aankomst werden ze door de opstandelingen beschoten. De kapitein werd in zijn knie geraakt en Jan van Nassau kreeg een kogel in zijn gewaad. Hierna volgden schermutselingen waarbij een edelman van Staatse zijde werd gedood. Hij werd doodgeschoten door de luitenant van de heer van Grobbendonk, die hem tussen zijn schouders raakte. Dit alles gebeurde voor de ogen van Frederik Hendrik, Christiaan van Brunswijk en nog vele andere edelen.

Dit tweede avontuur, dat ook in een brief van Jan van Nassau zelf aan de heer van Grobbendonk is beschreven, is een voortzetting van het eerste verhaal. De zoon van de heer van Breauté, op wiens uitdaging tot een duel Spinola niet wenste in te gaan, is namelijk de edelman over wie zowel de luitenant van als Jan van Nassau zelf hebben geschreven.

In dit grote avontuur dat is verspreid over drie verhalen is de vijand niet laf, maar overmoedig. Het getuigt van realiteitszin dat ook Jan van Nassau geraakt kon worden door een kogel. Omdat hij niet stierf als gevolg hiervan, kon Verhoeven hiermee de onoverwinnelijkheid aan Spaanse zijde tonen. Immers, twee kogels konden geen soldaat van het koninklijk leger doden, maar één kogel doodde wel meteen een edelman van het Staatse leger.

Niet geheel toevallig heeft Verhoeven zo uitgebreid gepubliceerd over de dood van de Breautés.⁹⁴ Deze adellijke familie werd schuldig geacht aan de dood van Gerard van Houwelingen in 1600. Nadat Pierre de Breauté had gezegd dat zijn ruiters sterker waren, volgde er een gevecht. Hierin werd Van Houwelingen doodgeschoten. Desondanks wist zijn leger de slag wel te winnen. De dood van Van Houwelingen had veel kwaad bloed gezet bij de ruiters in Spaanse dienst en De Breauté werd bij binnenkomst in Den Bosch onmiddellijk doodgeslagen. In de pro-Spaanse literatuur kwamen de Breautés er altijd zeer slecht vanaf, terwijl Van Houwelingen als een held werd herinnerd.⁹⁵



7: Slag van Lekkerbeetje 1600, (Sebastiaan Vrancx z.j.) Rijksmuseum, Amsterdam. (bron: <http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/RIJK04:RP-P-OB-80.516/&p=1&i=3&st=lekkerbeetje&sc=%28lekkerbeetje%29/&wst=lekkerbeetje>)

De onoverwinnelijkheid van eenieder die de Spaanse zijde had gekozen, zoals dat ook in het verhaal over het gevecht tussen de zoon van De Breauté en enkele hooggeplaatste Spaanse militairen is verwerkt, is in de meeste verhalen de belangrijkste boodschap. Van de avonturen in *Nieuwe Tijdinghen* uit 1625 zijn hiervan drie voorbeelden te vinden. Het eerste verhaal gaat over het beschieten van de kerk in Ter Hage (Princenhage). Op Nieuwjaarsdag hield pater Asbroek een kerkdienst. Vanuit Breda vloog er een kogel van '24. pondt ijsers' door het raam in het koor van de kerk, waarop er een enorme stofwolk was ontstaan. Ondanks het feit dat het koor vol stond met mensen, raakten er slechts vijf licht gewond en bleef de rest van de kerkgangers ongedeerd.⁹⁶

In een ander verhaal is te lezen dat honderd ruiters van het Staatse leger, gelegen te Waalwijk, twintig soldaten van het Spaanse leger hadden gevangen genomen. Vijf soldaten wisten te ontsnappen en zij meldden het voorval bij de heer van Grobendonk. Hij zette samen met de commissaris-generaal van de cavalerie en de zoon van graaf De Salazer de achtervolging in. Na zes uren hadden ze de vijand ingehaald en konden ze de Spaanse soldaten bevrijden. Bij deze bevrijdingsactie wer-

den vier soldaten van het Staatse leger doodgeslagen en nog eens zestig soldaten gevangen genomen. Aan Spaanse zijde raakte niemand gewond.⁹⁷

Het laatste voorbeeld van de onoverwinnelijkheid van de Spanjaarden gaat over een mislukte aanslag op Spinola. Vanuit Breda werd de kamer van de opperbevelhebber beschoten. Het bed, de stoel en de tafel die daar stonden werden allemaal vernietigd. Spinola overleefde de aanslag, omdat hij zich op het moment van de beschieting elders bevond.⁹⁸

Twee Duitse soldaten in Spaanse dienst toonden de slimheid van het koninklijke leger. Deze soldaten van het Fuggers regiment waren met hun rapieren en bijlen naar Roosendaal getrokken om zich te melden bij het Staatse leger. Zij deden zich voor als soldaten die in het leger van Frederik Hendrik vochten. Nadat ze waren binnengelaten stalen ze ieder een paard en reden terug naar het Spaanse leger.⁹⁹

Een verhaal dat op 23 mei 1625 werd gepubliceerd toont het leugenachtige karakter dat de vijand van het Spaanse leger soms kon aannemen. Drie spionnen van het Staatse leger waren gevangen genomen door het koninklijke leger. Deze drie mannen smokkelden brieven in en uit de stad. Voordat zij waren gepakt, zouden ze de brieven in een bos hebben verstopt. Toen hen hiernaar werd gevraagd, antwoordden zij dat ze geen brieven smokkelden. Nadat ze echter werden gepijnigd, gaven ze toe wel degelijk smokkelaars te zijn. Ze werden geboeid meegenomen naar het bos, waar zij de plaats moesten aanwijzen waar de brieven lagen. Hier trof het Spaanse leger drie grote rollen tabak, driehonderd brieven, twee flessen olie tegen de scheurbuik en een pistool aan. Overigens blijkt uit dit verhaal ook dat de smokkel in brieven zeer lucratief kon zijn. De smokkelaars zouden namelijk 3000 gulden hebben verdiend met hun werk.¹⁰⁰

Het laatste spannende verhaal dat is gepubliceerd voor de val van Breda in juni 1625, toont de toegedachte slimheid en de barmhartigheid van het Spaanse leger. Dit verhaal heeft zelfs een titel gekregen: 'De slag om het konvooi'. Hoofdrolspeler in dit verhaal is Herman Frederik, zoon van graaf Hendrik van den Berg. Hij voerde het bevel over een compagnie van tweehonderd soldaten. Op een dag om zes uur 's ochtends vielen vijf compagnieën van de vijand aan en namen enkele karren geladen met ammunitie en grote sommen geld mee. Toen Herman Frederik hierover werd bericht, ging hij achter de vijand aan met dertig ruiters. De vijf compagnieën van de vijand waren echter te sterk en een aanval zou dus zinloos zijn. Daarom trok hij met zijn dertig ruiters door een nauw steegje tot vlakbij de vijand. Vier ruiters schoten in de lucht, waarop de vijand verschrikt opkeek. Omdat de dertig paarden in een nauwe steeg stonden, leken het er veel meer dan dertig te zijn. 'T' is seer apparent dat den Vijant gemeijnt heeft, dat die gansche Ruiterteijde van zijne Exc. achter hem was'.¹⁰¹ Herman Frederik heeft met dit optreden getoond dat

*hij sijnen Heer Vader niet alleen secundere en wilt in dapperheijt, ende manhafticheijt, maer ooc in Liberaelheijt, ende goedertierenheijt, heeft die Gevanghenen wel laten tracteren van sijn eigen spijsse, ende die gequetsten versien van Medicamente, ende daer naer sonder eenich rantson te gheven laten los gaen*¹⁰²

In het onderstaande schema zijn alle kenmerken van zowel het Spaanse leger als het Staatse leger op basis van de besproken avonturenverhalen op een rijtje gezet.

Kenmerken Spaanse leger	Kenmerken Staatse leger
<ul style="list-style-type: none"> - Hard tegenover criminelen - Vroom - Onoverwinnelijk - Slim - Respectvol tegenover vijandelijke adel. - Barmhartig 	<ul style="list-style-type: none"> - Onnozel - Overmoedig - Laf - Melancholisch - Leugenachtig

Zoals uit de verhalen blijkt, is er sprake van een constante strijd tussen goed en kwaad, waarin het Spaanse leger uiteraard ‘goed’ is en het Staatse leger ‘kwaad’. In een aantal verhalen, waaronder die over de mislukte ontsnappingspoging van de tien Franse edelen en het niet doorgaan van het duel tussen De Breauté en Spinola, wordt de vijand belachelijk gemaakt. De belangrijkste boodschap, van de onoverwinnelijkheid van het Spaanse leger, is een aantal malen herhaald. Dit zijn geen kenmerken die toevallig zo door Verstegen zijn beschreven. Hij past hiermee binnen een traditie van katholieke propagandisten die volgens historicus Luc Racault ook al tijdens de Franse godsdienstoorlogen in de zestiende eeuw propaganda verspreidden. Verstegen heeft gebruik gemaakt van drie van de vijf te onderscheiden regels, namelijk de regel van herhaling, disfiguratie en simplificatie.¹⁰³ De avonturenverhalen in de *Nieuwe Tijdinghen* zijn zeer realistisch, wanneer het tegen deze cultuur van propaganda wordt afgezet. De verhalen zelf zijn naar alle waarschijnlijkheid slechts ten dele de waarheid.

Context van de strijd: religie

Het is opvallend hoe weinig berichten in de *Nieuwe Tijdingen* staan die een religieuze connotatie hebben. De strijd tussen het Spaanse leger en het Staatse leger wordt maar sporadisch voorgesteld als een strijd tussen de katholieken en de protestanten. De belangrijkste boodschap binnen de religieuze berichtgeving is dat God aan de zijde van de katholieken stond. Zes keer eindigt een tijding uit 1624 met de opmerking dat God aan de kant van het koninklijke leger stond: ‘Godt wilt Victorie verleenē’. Op dezelfde manier beginnen ook drie berichten. Slechts drie keer is er wat dit betreft sprake van een tijding die niet het begin of het einde van een ander nieuwsbericht is, maar een betoog dat geen direct verband houdt met ander nieuws. Uit 1625 zijn er vier berichten die afsluiten met de mededeling dat God aan Spaanse kant stond en eenmalig staat dat gegeven middenin een tijding. Uit dat jaar zijn er slechts twee religieuze betogen die geen direct verband houden met andere berichten. Tot slot hebben de soldaten aan Spaanse zijde eenmalig God gevraagd of Hij de vijand naar hen toe zou willen sturen. Om de verveling tegen te gaan, wilden ze graag een gevecht voeren.¹⁰⁴



8 *Jan VIII van Nassau-Siegen* (Jan Antonisz. van Ravesteyn ca. 1614–1633) Rijksmuseum, Amsterdam. (bron: Wikipedia)

Van de drie betogen met een godsdienstige lading uit 1624 zijn er twee afkomstig uit brieven. De ene brief is anoniem geschreven en de andere door Jan van Nassau. Uit het anonieme betoog blijkt dat de schrijver wilde dat de Nassaus zich zouden bekeren tot het katholieke geloof:

Den Almachtighen Goeden Godt wille ons gunnen dat niet alleene Breda, maer heele het huijs ende Geslachte van Nassauwen, t'welcken soo vromelijck de Catholijcke Roomsche waerachtighe eenighe Religie, ende het huijs van Oostenrijck pleegh te beschermen, tot haeren ouden staet wederom moghen comen, tot inde des gheheelen Christenlijcx ende salicheijt van haere zielen.¹⁰⁵

De aangewezen persoon om dit proces te leiden was Jan VIII van Nassau-Siegen. Hij had zich in 1613 bekeerd tot het katholicisme:

het schijnt dat Godt, desen Catholijcken Edelen Prince verkiesen wilt, om de Oude Eere van het Doorlijchtichste Huijs van Nassauwe, verkregghen door vele treffelijcke vrome diensten, gedaende Roomsche Catholijcke Religie, ende aen het Huijs van Oostenrijck, wederom te vernieuwen.¹⁰⁶

Ook de inwoners van de Zuidelijke Nederlanden moesten een rol spelen in het

bekeren van de Nassaus. Zij moesten tot God bidden opdat Hij de leiders van de Opstand weer in het katholieke kamp kon brengen:

*van het seer Edele Huijs van Nassauwen, men wert gedwonghen, voor 't zelve te bidden, dat het Godt doch wederom met eene Bermhertighe ooghe wille aanzien*¹⁰⁷

Dat bidden van belang was, blijkt ook uit berichten van 18 april 1625. Hierin wordt aangegeven dat mensen door te bidden zich tegen kogels konden beschermen:

*Don Francisco Dada Italiaens Colonel hoorde eenen cloot comen sittende aen Tafel, riep de Moeder Godts bewaere den man daer den kloot aencompt, soo gheseyt soo gheschiedt want den Bal voor sijnen rugge neer viel, sommige meijnden hij hem raecte maer en is niet ghequetst dan alleenlijck vallende vanden slach*¹⁰⁸

De anonieme brief past goed in de door historicus M. Cloet beschreven manier waarop de katholieken in deze periode over de hervormden dachten. Volgens Cloet zijn er in de houding van de Zuid-Nederlandse katholieken ten opzichte van hun hervormde vijanden drie fasen te onderscheiden. De eerste fase begint bij de val van Antwerpen in 1585 en loopt door tot aan het begin van de regeerperiode van de Aartshertogen in 1598. Die regeerperiode zelf vormt de tweede fase en de derde periode is vanaf 1633, wanneer er een einde komt aan het bewind van de Aartshertogen. Tussen 1585 en 1598 was er vooral sprake van geweld en repressie. Vanaf 1598, toen in Brussel de laatste religieuze terechtstelling plaatsvond, was de repressie minder gewelddadig. Protestanten moesten zich bekeren of weggaan. Er was ook sprake van een betrekkelijke tolerantie, aangezien mensen hervormd mochten blijven wanneer zij dat maar geheim hielden. Hoewel het protestantse geloof vanaf 1633 officieel nog steeds was verboden, stonden de autoriteiten in de Zuidelijke Nederlanden predikanten toe hun preken te houden. Dit deden zij vooral uit angst dat wanneer zij dit niet toestonden, de katholieken in de generaliteitslanden zouden worden vervolgd.¹⁰⁹

Voor de rol van de religie in de *Nieuwe Tijdinghen* moet worden gekeken naar de tweede fase vanaf 1598. In de lijn van het beleid zou Verhoeven dus geen berichten moeten publiceren die oproepen tot gewelddadige repressie van het protestantisme. De hierboven omschreven brief geeft inderdaad niet dat beeld. De auteur denkt via gebeden de protestanten te overtuigen van de ware kerk. Het zou logisch zijn om te denken dat er hier een onderscheid moet worden gemaakt tussen adel en het gewone volk. De Nassaus waren van adel en die mocht je niet zomaar doden. Er stond in de brief geen antwoord op de vraag of het gewone volk ook op een zachte manier moest worden bekeerd of dat het wel mocht worden doodgeslagen. Het blijkt echter dat je ook protestanten van adel mocht doden. Verhoeven publiceerde namelijk op 16 oktober een brief van Jan van Nassau aan de Heer van Grobbendonk, waarin te lezen valt dat twee protestantse edelen vanwege hun geloofsovertuiging werden terechtgesteld door katholieken. De vader en zoon waren de heren De Breauté, een adellijk geslacht afkomstig uit Normandië.¹¹⁰

Het is voorwaer een goede stoffe om treffelijcke discoursen van te maken, dat den vader ende den sone, die tegens haer Religie, tegens de H. Catholijcke Kercke, teghens haer belofte in het Doopsel ghedaen, teghens haer conscientie, tegen Godt al lachende ofte speel-wijs zijn gaen vechten, beide gedoot zijn van de Luijtenanten vanden Heere van Grobbendonck, die in alle dese verwerde troubelen, nooijt tegen het Catholijck geloove, oft zijnen Coninck de wapenen heeft gedraghen.¹¹¹

Hoe zeer Jan van Nassau de Breautés verachtte, blijkt uit de beschrijving van hun afloop:

Men heeft altijs ghesien dat de Heeren ende naemelijck die van Vranckrijck, die haer leven, ende Croone gestelt hebben in het perijckel, voor het Catholijcke Gheloove, met eene verstandige Eere van Godt zijn gheloont gheweest. Maer wat dat zij hebben te verwachten, die onder het protect van hun eijghen Eere, oft profijt te verzekeren Godts opentlijck bestrijden, oorsake zijn datter soo menich duijzent sielen daghelijckx verdoemt werden, mach men eenichsins speuren uut het ghene alle beijde de Heeren Breautees is overcomen. Maer het meeste is t'ghene dat te vresen is, dat zij de eeuwighe Eeuwicheijdt sullen moeten verdraghen.

O Fransche Ridders.

Hij spieghelt hem saechte, t'sij u vertelt.

Die hem in dees twee Breautees spiegelt.¹¹²

Hieruit kan echter ook worden geconcludeerd dat het volgens Jan van Nassau alleen noodzakelijk was de edelen terug te winnen. Duizenden mensen zouden hen immers wel volgen, zo blijkt uit de brief. Dit is zeker in overeenstemming met de situatie van de adel in de Zuidelijke Nederlanden. Daar had hij veel macht en een groot netwerk van getrouwen opgebouwd. Edelen waren op lokaal niveau autonoom, maar tegelijkertijd wel zeer gehecht aan de vorst. In een dergelijke situatie zou het inderdaad lonend kunnen zijn om de adel er van te overtuigen een andere godsdienst te nemen, om er zo voor te zorgen dat vele inwoners zouden volgen. Jan van Nassau moet hebben gedacht dat ook voor de Republiek het systeem van *cuius regio eius religio* zou werken.

Was het nu wel een realistische tactiek om te denken dat het bekeren van de Nassaus een goede zet zou zijn, los van het feit dat dit praktisch onmogelijk leek? Het had een propagandapunt kunnen zijn in een tijd waarin het leven toch grotendeels werd beheerst door religie. Verhoeven zag geen heil in een bekeringsstactiek, gezien zijn geringe aandacht voor kerkelijke zaken en het geloof in de *Nieuwe Tijdinghen*. Er zijn ook totaal geen aanwijzingen dat de Nassaus mogelijk zouden terugkeren tot het katholieke geloof, ondanks het feit dat Poelhekke betoogde dat Frederik Hendrik¹¹³ een man was die zelf niet een overtuigde mening over dogmatiek had. Hij zou zijn religieuze opvattingen naar de samenleving schikken.¹¹⁴ In deze samenleving kwamen steeds meer geleerden die vonden dat de Republiek tolerant moest zijn voor alle vormen van het protestantisme. Er waren geen protestantse geleerden in de Republiek die terug wilden naar het catholicisme.¹¹⁵

In slechts twee *Nieuwe Tijdinghen* wordt de Opstand wel voorgesteld als een religieuze strijd. In een bericht van 18 april 1625 is er sprake van een mogelijke slag tussen enkele opstandelingen en het Spaanse leger. De opstandelingen waren blijkbaar niet met heel veel soldaten, aangezien zij riepen dat er snel versterking zou komen. Zij deden dat met dezelfde woorden die Jezus had gebruikt tegen Judas, nadat hij hem het brood had gegeven als teken dat hij wist dat Judas de verrader was. Na het overhandigen van het brood had Jezus namelijk gezegd: 'Quod facis, fac cito', met andere woorden: 'Wat je doet, doe het snel'.¹¹⁶ Verhoeven dacht hier waarschijnlijk dat de hulp nooit zou komen, aangezien deze hulp zou bestaan uit verraders van het opstandelingenleger. Hij vermoedde hier mogelijk dat er bij het Staatse leger onenigheid was. Helaas kent dit religieuze betoog geen ontkenning. Ruim een maand na deze publicatie werd een argument gegeven waarom Holland mocht worden gestraft. De Hollanders zouden Duinkerken het 'Kleine Algiers' hebben genoemd en ook zouden zij de Saracenen in Algerije hebben geholpen. Hierdoor mochten de christenen – lees Spanjaarden – de Hollanders straffen.¹¹⁷

Het getuigt van realiteitszin dat Verhoeven niet zoveel over religie heeft gepropagandeerd, aangezien de Zuidelijke Nederlanden toch wel katholiek waren en het bijna onmogelijk was de protestanten, met de Nassaus voorop, te bekeren.

Geschiedenis en geografie

In de *Nieuwe Tijdinghen* van 1624 komt slechts één bericht met een historische inhoud en één met een geografische inhoud voor.

Op 4 september van dat jaar hield Verhoeven zich niet aan het door Van Damme beschreven systeem van 'slecht nieuws, geen nieuws'.¹¹⁸ Hij beschreef heel kort de gebeurtenissen uit 1590, toen Maurits Breda had veroverd.

*metten eersten mach wederomme comen onder de Gehoorzaemheijt van zijne Majesteijt, naer den tijt van 34. Jaeren en half dat de zelve door middele van et Torff-schip wesende vervult met eenige Soldaten vanden Vijant is verovert geweest.*¹¹⁹

Verhoeven was niet de enige Spaansgezinde die dit voorval vermeldde. Vosters heeft elf pro-Spaanse teksten over het Turfschip met elkaar vergeleken. Dat er door meerdere auteurs zoveel aandacht is besteed aan een nederlaag verklaart Vosters door de spectaculaire aard van de verovering. Er was voor de schrijvers ruimte om met veel fantasie over deze nederlaag te schrijven. Ook zou het als voorbeeld hebben gediend voor de soldaten van het Spaanse leger. Breda werd in 1590 veroverd door een gebrek aan alertheid bij de soldaten. De woede richtte zich dan ook niet op Maurits of Adriaan van Bergen, maar op het Italiaanse kwartier dat het Turfschip niet had gecontroleerd.¹²⁰

Volgens Vosters kunnen de Spaansgezinde schrijvers over het Turfschip in drie groepen worden ingedeeld. De eerste groep zijn auteurs die meededen aan de oorlog. Een tweede aantal was wel aanwezig in de Nederlanden, maar vocht niet mee en de derde groep was niet aanwezig in de Nederlanden of werd pas na 1590 geboren. Het is, gezien de geringe hoeveelheid informatie die Verhoeven geeft, niet te



9 De inname van Breda door Prins Maurits op 4 maart 1590 in vier scènes (hier is scène 4 afgebeeld) (Bartholomeus Willemszoon Dolendo, 1601) Breda's museum, Breda. (bron: Wikipedia)

duiden bij welke groep schrijvers hij hoort.¹²¹ Verhoeven publiceerde niet over het Turfschip om er een spannend verhaal van te maken. Bovenstaande citaat is de afsluiting van de berichtgeving over Breda van 4 september. Dit was aan het begin van het beleg. Hieruit kan worden geconcludeerd dat Verhoeven het nodig vond zijn lezers er aan te herinneren hoe 34 jaar daarvoor Breda werd verloren. Zijn lezerspubliek moet de gebeurtenissen uit 1590 hebben gekend, omdat er verder totaal geen contextinformatie werd gegeven. Het zou kunnen zijn dat Verhoeven zijn lezers wilde prikkelen met dit bericht. Heel waarschijnlijk is dat echter niet, aangezien de Spaanse woede zich vooral richtte op de eigen zwakke verdediging van de stad. Het feit dat er slechts eenmaal een referentie naar het verleden wordt gemeld duidt erop dat Verhoeven geen waarde hechtte aan de gebeurtenissen tussen de Spanjaarden en de opstandelingen die voor 1625 hadden plaatsgevonden. Hij heeft hiermee de gebeurtenissen waarover hij berichtte niet in een groter historisch perspectief geplaatst.

Op 13 september 1624 heeft Verhoeven uitgebreid uiteengezet hoe Brabant eruit zag. Zijn geografische relaas begint met het plaatsen van Breda. Deze stad is fraai en gelegen in een vlak, maar rijk landschap. Er staat een mooi prinselijk kasteel, waarlangs een rivier stroomt.¹²² Zoals al eerder is uiteengezet, was de stad van groot strategisch belang. Met een hedendaagse blik is het al niet vol te houden dat Breda onbelangrijk was. Wanneer dan ook nog blijkt dat zowel de opstandelingen als de Spanjaarden de stad graag in hun bezit wilden hebben, kan worden geconcludeerd dat de stad van grote waarde was. Uit deze *Nieuwe Tijdinghen* mag afgeleid worden dat ook het genoemde kasteel inzet was van de strijd. Het bezit van dat kasteel was een prestigeslag. Daar komt nog bij dat een historicus niet iets dat mensen vroeger belangrijk vonden als onbelangrijk hoort af te serveren.

De beschrijving gaat verder met het benoemen van de grenzen van Brabant, te we-

ten de Maas in het noorden, Henegouwen en Namen in het zuiden, Luik in het oosten en de Schelde in het westen. Verhoeven verhult niet hoe mooi hij het landschap van Brabant vindt. De lucht is er gezond, het braakland zeer vruchtbaar en er zijn vele bossen.¹²³

Brabant telde zesentwintig steden en zevenhonderd dorpen. Leuven is de oudste stad volgens Verhoeven en daar wordt de hertog dan ook altijd de eed afgenomen. Speciale aandacht is er ook voor Den Bosch. Over deze stad is Verhoeven vol lof. Hij laat dan ook niet na om te vermelden dat de vijand vele pogingen heeft ondernomen om Den Bosch te veroveren.¹²⁴

De reden dat Verhoeven zo uitgebreid over de geografie van Brabant heeft gepubliceerd, is niet bekend. Ongetwijfeld is het zo dat de koning van Spanje Brabant destijds nog steeds zag als één geheel. Er was sprake van het hertogdom Brabant, ondanks het feit dat niet alle steden nog onder de heerschappij van de hertog vielen. Verhoeven is niet de enige persoon die in de jaren twintig Brabant als één geheel voorstelde. Op een kaart uit 1622 is het hertogdom weergegeven, met daarbij in de rand de belangrijkste steden.¹²⁵ Deze steden zijn Leuven, Brussel, Antwerpen, Helmond, 's-Hertogenbosch, Bergen op Zoom, Tienen, Lier, Mechelen¹²⁶ en Breda. Slechts twee van deze tien steden waren op dat moment in handen van de opstandelingen.¹²⁷ In 1622 probeerde Spinola tevergeefs Bergen op Zoom in te nemen en in 1624 begon dus het beleg van Breda. De mogelijkheid bestaat dat in de jaren 1620 Filips IV, als hertog van Brabant, het hertogdom in zijn geheel wilde terugveroveren. Hiervoor heeft hij mogelijk zijn propagandawegen, waaronder de *Nieuwe Tijdinghen*, ingezet om deze verovering te rechtvaardigen. Hiervoor bestaat echter geen bewijs en dus is het slechts speculatie.

Beleving van de oorlog in Breda

Berichten over de situatie in Breda vormen tien procent van de totale berichtgeving over het beleg. Voor het nieuws uit Breda was Verhoeven aangewezen op mensen die de stad ontvluchtten. Op 4 september 1624 maakte hij voor de eerste keer melding van de situatie in de stad. Hier heerste verbazing over de belegering door Spinola. De eerste actie die gouverneur Justinus van Nassau en de soldaten ondernamen, was het beschieten van de vijand. Daarna staken soldaten alle huizen en schuren rond de stad in brand.¹²⁸

Een van de grote problemen waar de inwoners van Breda mee te maken hadden was de pest.¹²⁹ Door de grote sterfte waren er niet genoeg mensen om de doden te begraven, waardoor lijken soms vier dagen op straat bleven liggen.¹³⁰ Ook zou er een gebrek zijn aan hout, boter, mout en hop.¹³¹ In het voorjaar van 1625 kwam daar nog scheurbuik bij.¹³² In diezelfde periode zou de voedselvoorziening dusdanig slecht zijn, dat ook paarden werden geslacht om het vlees te kunnen eten.¹³³ Wat betreft het begin van het beleg is door Verhoeven de slechte situatie in de stad overdreven. De pest heerste wel in Breda, maar er was aan het begin van het beleg nog geen gebrek aan voedsel. In dat geval zou een stad het nooit negen maanden hebben volgehouden. Het was wel Spinola's tactiek om de inwoners van de stad uit te hongeren. De Italiaanse opperbevelhebber dacht dat Breda na vier maanden wel zou val-



10: *Portret van Justinus van Nassau* (Jan Antonisz. van Ravesteyn 1609-1633) Rijksmuseum, Amsterdam. (bron: Wikipedia)

len.¹³⁴ Dat bleek een misrekening. Uiteindelijk zou de tactiek zich wel uitbetalen voor Spinola. Verhoeven dacht dat de uithongering mede oorzaak was voor de inname van Breda. Volgens hem was het ‘met eenen ijdel en buijck (...) quaet vechten’.¹³⁵ Zonder voldoende brood kon er immers niet worden gevochten.

Volgens Verhoeven waren er vijfduizend soldaten in Breda, onder wie veel Franse adel. Volgens Van der Hoeven, die in 1868 een boek publiceerde over het beleg van Breda, waren er op 1 november 1624 6802 soldaten in de stad.¹³⁶ De bevolking had geen geld meer om de soldaten te betalen, waardoor ‘de Borghers haer moeten den meesten veel cost gheven’. In oktober 1624 was er een verandering opgetreden in de betalingsmethode van de soldaten. Zij mochten voor een totaalbedrag van twee gulden per week eten. Militairen hoefden niet iedere keer voor voedsel te betalen, maar de inwoners noteerden hetgeen zij nuttigden. Aan het einde van de week werd de balans opgemaakt. Wanneer een soldaat voor minder dan twee gulden had gegeten, kreeg hij het overige deel uitbetaald. Andersom gold dat bij het over-

schrijden van het weekloon, de desbetreffende militair geld moest bijleggen. Het leger kon niet teveel eten, want van het geld dat het terugkreeg moesten nog de drank, het licht en de warmte in de huizen en de kleren worden betaald.¹³⁷

Niet alleen Breda had halverwege de jaren 1620 financiële moeilijkheden. Alle zeven gewesten in de noordelijke Nederlanden hadden een dusdanig gebrek aan geld dat zij nieuwe belastingen moesten opleggen aan de bevolking. In Holland besloten de regenten een accijns van vier gulden per ton in te voeren op boter. Dat vormde de aanleiding tot opstanden in 1624 in verschillende plaatsen, zoals Den Haag, Haarlem en Amsterdam. In Haarlem vielen daarbij vijf doden, toen de schutterij het vuur op de bevolking opende.¹³⁸ Omdat Breda in juni nog niet geheel was omsingeld, hebben de bewoners van de stad waarschijnlijk ook kennis genomen van de opstanden in enkele Hollandse steden. De gouverneur van Breda zal het niet hebben aangedurfd om de inwoners meer belasting op te leggen. Indien zij namelijk in verzet zouden zijn gekomen, was de stad reddeloos verloren geweest. Om die reden moest Justinus van Nassau een andere betalingsmethode bedenken en was de betaling zoals hierboven beschreven een goed bedacht en realistisch alternatief voor hogere belastingen. Een andere betalingsmethode was het slaan van koperen en zilveren munten. Hierbij beloofde Justinus van Nassau dat als de stad ontzet zou worden, soldaten met het geld naar de Staten-Generaal konden gaan. De leden van de Staten-Generaal zouden: 'goet Geldt daarvan voor gheven'.¹³⁹

In november 1624 werd het weer steeds slechter en dat had ook invloed op de situatie in de stad. Er ontstond gebrek aan kleding en lakens om de militairen warm te houden. De meeste soldaten moesten in de buitenwerken liggen, zonder veel kleren en slecht beschut. Zij lagen daar 'tot over de knoesselen, in den modder, slijck ende water'.¹⁴⁰

Ondanks de slechte omstandigheden bleef predikant Boxhorn de inwoners oproepen zich vroom te houden. Zij moesten volgens de dominee 'kloekelijk' voor het vaderland en de protestantse religie vechten. In de hoop dat Maurits Breda zou kunnen ontzetten, zongen de mensen veel psalmen. Verhoeven merkt hierbij op dat de meerderheid van de bevolking in plaats van psalmen te zingen liever een ontbijt zou willen. Zij zouden volgens hem niet willen vechten voor het protestantisme. In plaats daarvan wilden zij in leven blijven. Dat zou uiteraard bereikt worden door verovering van de stad. In plaats van het zingen van psalmen zou er vooral geschreeuw van kinderen om eten te horen zijn. Uit een spreekwoord dat Verhoeven hierbij aanhaalt, blijkt hoe hij dacht dat de situatie in Breda was: "T'is quaet nuchteren zot sijn".¹⁴¹ Net zoals is betoogd bij het thema van de religie, blijkt ook hier dat praktische zaken in sommige gevallen voorrang kregen boven het geloof. Aan welke zijde de bevolking van Breda daadwerkelijk stond, is niet bekend. Vermoedelijk hadden de inwoners hetzelfde idee over de oorlog als de mensen van het platteland. Het liefst wilden zij vrede.¹⁴²

Er werd dan volgens Verhoeven ook regelmatig gespeculeerd over het einde van het beleg. In maart 1625 zou Breda nog maximaal veertig dagen kunnen overleven met het voedsel dat er binnen de stadsmuren was.¹⁴³ In een *Nieuwe Tijdinghen* van 18 april 1625 staat dat de inwoners er vanuit gingen dat de stad voor 22 april zou worden ontzet en in een *Nieuwe Tijdinghen* van twee weken later wordt gemeld dat



11: Filips IV van Spanje (Diego Velázquez 1631-1632) National Gallery, Londen. (bron: Wikipedia)

de gouverneur van Breda dacht dat hij de vijand tot uiterlijk 10 mei zou kunnen tegenhouden.¹⁴⁴ De reden dat Verhoeven niet berichtte over de afloop van dergelijke suggesties, is dat hij dan had moeten toegeven dat het beleg meer kracht kostte dan hij zijn lezers wilde doen geloven.

De berichten over de situatie in Breda zijn op een aantal punten realistisch te noemen. De manieren waarop de soldaten betaald kregen, de pest die heerste en de slechte voedselsituatie in de laatste maanden van het beleg zijn hier voorbeelden van. Ook lijken de weersituaties realistisch, zoals bijvoorbeeld beschreven in de maand november. Verhoeven overdreef de situatie door te melden dat er al vanaf het begin van het beleg sprake was van tekort aan eten en drinken.

Situatie in Madrid en onderhandelingen over overgave

Voor de *Nieuwe Tijdinghen* van 1625 over het beleg zijn nog twee nieuwe thema's te ontdekken ten opzichte van 1624. Deze twee onderwerpen, over de situatie in Madrid en de onderhandelingen over overgave, vormen maar een klein percentage van de totale hoeveelheid aan berichten over het beleg.

De Zuidelijke Nederlanden hadden in de zeventiende eeuw een strategische positie, die voor de Spanjaarden van grote waarde was. In de eerst helft van die eeuw werd van daaruit de strijd tegen de opstandelingen gevoerd en in de tweede helft waren de Nederlanden een steunpunt in de strijd tegen Frankrijk. De kosten van het Spaanse leger dat in de Nederlanden vocht werden opgebracht door de kroon in Madrid. Deze kosten - in 1621 betrof het ongeveer tien miljoen gulden- vormden een substantieel deel van de totale Spaanse oorlogsbegroting.¹⁴⁵ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Madrid de ontwikkelingen in de Nederlanden nauwgezet volgde.

Hiervan heeft ook Verhoeven melding gemaakt in de *Nieuwe Tijdinghen*. In een bericht van 17 januari 1625 schrijft hij dat enkele 'gheschreven heeren ende Particuliere groote van Spanien' geld hebben geschonken aan de koning.¹⁴⁶ Men zou

hopen op twaalf miljoen gulden voor de legerkas in de Nederlanden, welk bedrag al twee miljoen gulden meer is dan in 1621 het geval was. Filips IV zou alles willen doen 'tot vermeerderinghe van dese Monarchia'. Op 29 maart 1625 werd een bericht gepubliceerd met dezelfde strekking als op 17 januari van dat jaar. Hierin wordt beschreven dat Filips IV aan enkele vooraanstaande heren opdracht had gegeven alle 'presidien' te voorzien van de nodige proviand. Ook was de koning bezig veel voetvolk en ruiters te werven en tot slot was hij bezig grote sommen geld over te maken.¹⁴⁷

In zijn berichtgeving over Madrid beschrijft Verhoeven alleen de acties die Filips IV ondernam. Hij lijkt niet in te zien waarom de koning van Spanje dergelijke handelingen deed. Volgens historicus Robert Stradling zag Filips zichzelf als de belangrijkste strijder in de contrareformatie. Zijn campagnes waren niet voortgekomen uit agressie of gericht op gebiedsverovering. De koning wilde de dynastieke en religieuze rechten die zijn voorgangers hadden verloren, terugveroveren. In zijn houding ten opzichte van de Nederlanden weigerde hij compromissen te sluiten.¹⁴⁸ Het getuigt van realiteitszin dat Verhoeven schrijft over de Spaanse koning die er veel voor over had het beleg van Breda tot een succes te maken. Ongetwijfeld zullen de lezers van de *Nieuwe Tijdinghen* met plezier hebben gelezen dat hun koning zo druk was om de soldaten in de Nederlanden te steunen. Alleen beschrijft Verhoeven net als bij het thema geschiedenis niet de grotere context.

Wat exact Filips' standpunt op het gebied van de financiering van de oorlog in de Nederlanden was, lijkt Stradling niet te weten. Hierin spreekt hij zichzelf namelijk tegen. Eerst meldt hij dat voor het beleg van Breda geen afspraken waren gemaakt over de totale kosten, wat betekent dat Spinola een blanco cheque zou hebben. Stradling meldt echter ook dat Madrid de kosten voor de campagne met tegenzin goedkeurde.¹⁴⁹ Indien Filips IV met tegenzin het geld zou hebben gestuurd, zou Verhoeven dat waarschijnlijk niet hebben mogen melden. Op de koning moesten de lezers van de *Nieuwe Tijdinghen* immers kunnen vertrouwen.

Het laatste nieuw te onderscheiden thema, over de onderhandelingen voor een overgave van de stad, kenmerkt zich door een realiteitsbesef waarin geen leugens staan, nieuws wordt weggelaten of anderszins aan de lezers een onjuist beeld wordt voorgeschoteld. Eind mei 1625 werd duidelijk dat Frederik Hendrik de strijd om Breda had opgegeven. Hij stuurde een brief in geheimschrift naar Justinus van Nassau, waarin hij aangaf dat de gouverneur moest proberen de stad op zo gunstige mogelijke voorwaarden aan Spinola over te geven. Deze brief werd onderschept door het Spaanse leger en na ontcijfering wist Spinola dat de onderhandelingen konden beginnen. Na slechts één dag van gesprekken konden de voorwaarden voor de overgave worden opgesteld. Dat was erg snel, omdat in veel gevallen dergelijke besprekingen weken of zelfs maanden duurden. Op 1 juni ondertekende Justinus de voorwaarden en een dag later deed Spinola hetzelfde. Nog weer eens drie dagen later vond de overgave daadwerkelijk plaats.¹⁵⁰

Deze gebeurtenissen zijn door Verhoeven tot driemaal toe beschreven. In de *Nieuwe Tijdinghen* van 31 mei is er een uitgebreide en een korte versie van de gebeurtenissen gepubliceerd. Zo wordt er in de langere versie gemeld dat het Hendrik

van den Berg was die de brief van het Staatse leger had onderschept. Toen duidelijk was geworden dat Spinola succes had met de belegering, stuurde hij een trompetter naar Breda om de gouverneur uit te nodigen voor onderhandelingen in een fort buiten de stad. Het antwoord van Justinus was dat hij niet buiten de stadsmuren met Spinola wilde spreken. De gouverneur nodigde de veldheer uit in Breda te komen voor de onderhandelingen. Mocht Spinola daar geen behoefte aan hebben, dan zouden de besprekingen per brief worden gedaan. Voor deze laatste optie werd gekozen. Na enkele brieven over en weer besloten zowel Spinola als Justinus een afgevaardigde met elkaar te laten spreken. Namens het Spaanse leger werd Don Fernando de Guinan afgevaardigd. Deze Spanjaard zou veel krediet hebben bij de Spaanse koning. Er wordt niet vermeld wie er namens Breda met De Guinan kwam onderhandelen. In de korte versie wordt alleen beschreven dat Hendrik van den Berg het overleg voerde namens het Spaanse leger en wordt De Guinan niet genoemd.¹⁵¹

Op 6 juni 1625, toen de stad inmiddels al was overgegaan in Spaanse handen, was er uiteraard meer duidelijk over de uitkomsten van de onderhandelingen. Over de exacte voorwaarden heeft Verhoeven echter niet geschreven. Er wordt alleen geschreven dat er sprake was van een goed akkoord voor de stad en dat Breda zich wel moest overgeven, omdat de inwoners geen voedsel meer hadden. Hendrik van den Berg zou op een zaterdagochtend om negen uur met een grote hoeveelheid edellieden en een aantal trompetters tot onder de stad zijn getrokken. Daar ontmoetten zij enkele gedeputeerden uit de stad, die met een koets kwamen aanrijden. De onderhandelingen duurden tot één uur 's middags, waarna de heren 'feestelijk' afscheid van elkaar namen.¹⁵²

Conclusie

Het startpunt van dit artikel is de thematische indeling van de *Nieuwe Tijdinghen* van Van Damme. Ik heb onderzocht of er nieuwe thema's te ontdekken zijn rond het beleg van Breda. Tevens is er gekeken naar de functie van deze onderwerpen in het propagandakanaal van de Spaanse koning dat de *Nieuwe Tijdinghen* was.

In totaal heb ik de nieuwsberichten van Abraham Verhoeven over het beleg van Breda in zeven thema's kunnen groeperen. Deze onderwerpen hebben allemaal hun eigen functie binnen het propagandakanaal dat de *Nieuwe Tijdinghen* is. Het eerste thema betreft het Spaanse leger. Berichten hierover tonen de uitstekende situatie van de soldaten die gedurende een hete zomer en een straffe winter voor Breda lagen. Om de lezer gerust te stellen is er uitgebreid verhaald over de grootte van het leger, de wapens en de voedselvoorziening. Dit thema kenmerkt zich door de vele onjuistheden en overdrijvingen. Een verandering in de euforische toon die over het eigen leger wordt aangeslagen, is waar te nemen na de winter. Er is zelfs sprake van meldingen van verliezen in het koninklijke leger.

Het tweede thema, met daarin beschrijvingen van het Staatse leger, lijkt het tegenovergestelde te zijn van die van het Spaanse leger. Als Verhoeven mag worden geloofd, was het leger van Maurits en Frederik Hendrik zeer onbekwaam. Dat blijkt onder andere uit de slechte voedselvoorziening, de mislukte pogingen Breda binnen

te komen of invallen te doen in kampen van Spinola's leger en de vele doden die aan Staatse zijde vielen. Toch zijn er ook nieuwsberichten met goed nieuws van Maurits' leger, zoals de melding dat de stadhouder Kleef had ingenomen. Een dergelijke gebeurtenis bood dan wel meteen de mogelijkheid de vijand zwart te maken.

De avonturenverhalen, die het derde thema vormen, zijn voor de hedendaagse onderzoeker van alle thema's het meest amusant om te lezen. Ook in de jaren jaren twintig van de zeventiende eeuw moet dit het geval zijn geweest, gezien het grote percentage dat dit thema inneemt. Alle spannende verhalen die Richard Verstegen heeft geschreven bevatten een heldere boodschap aan de lezer. Zo was de vijand onder andere laf, melancholisch en leugenachtig, terwijl het Spaanse leger barmhartig, vroom en respectvol was.

Bij het vierde thema heb ik alle contextberichten verzameld. Hierbij horen de religieuze, historische en geografische berichten. In een samenleving waarin het dagelijks leven werd beheerst door godsdienst, is het aantal religieuze berichten in de *Nieuwe Tijdinghen* zeer laag. Verhoeven toonde realiteitszin door niet te veel over religie te propaganderen. De katholieke lezers hoefde hij immers niet te overtuigen van de ware religie. Tevens was het vrijwel onmogelijk protestanten via dergelijke nieuwsberichten terug te winnen in het katholieke kamp. De reden dat Verhoeven één bericht heeft geplaatst over geschiedenis en één bericht over geografie, is alleen te begrijpen vanuit de historische context. Het geschiedenisbericht was een waarschuwing aan zijn lezers. Soldaten moesten niet, net als de Italianen in 1590 hadden gedaan, in de sluwheid van de vijand trappen. Meer dan een waarschuwing is het niet geweest. De slag om Breda is in de *Nieuwe Tijdinghen* niet in de grotere historische context van de Opstand gezet. Uit het geografische bericht blijkt dat Verhoeven de strijd tussen de beide legers in Brabant wel in een grotere geografisch context plaatst. Mogelijk dat de reden hiervoor was dat Filips IV het hertogdom Brabant in zijn geheel ambieerde en mede via de *Nieuwe Tijdinghen* deze ambitie rechtvaardigde.

Over het vijfde thema, de situatie in Breda, heeft Verhoeven veel gemeld. De voedselproblemen in het begin heeft hij sterk overdreven. Tegen het einde van het beleg was er inderdaad een groot tekort aan eten en drinken in de stad. De informatie met betrekking tot de financiering van de Staatse soldaten die zich in de stad bevonden is uitvoerig omschreven. De inhoud van deze berichten toont een grote mate van realiteitszin. Verhoeven heeft waarschijnlijk ook gelijk wanneer hij beweert dat de inwoners van de stad liever brood hadden dan dat zij moesten bidden voor een goede afloop voor het Staatse leger. Het is te betreuren dat Verhoeven niet is ingegaan op de foutieve voorspellingen die de bevolking deed met betrekking tot de maximale tijd dat de stad nog zou kunnen standhouden. Dit komt ongetwijfeld doordat hij dan had moeten melden dat het Spaanse leger toch minder sterk was dan dat hij heeft willen doen geloven.

Een grotere context ontbreekt bij thema zes, dat gaat over de situatie in Madrid. Het zal voor de lezers van de *Nieuwe Tijdinghen* positief zijn geweest om te kunnen lezen over hun koning die zich zo veel inzette om de oorlog te winnen. Met welke beweegredenen Filips IV zo'n inzet toonde, lijkt Verhoeven niet te beseffen. Thema

zeven, dat gaat over de onderhandelingen over de overgave is in zijn geheel in overeenstemming met historische werkelijkheid beschreven.

Wat voegt de uitkomst van deze nieuwe thema's toe aan het beeld zoals Van Damme dat heeft geschetst? Volgens Van Damme gaat tweederde deel van alle berichten over de Opstand in de *Nieuwe Tijdinghen* over oorlogshandelingen. Dat gegeven komt overeen met het aandeel dat het thema van de bewegingen van de beide legers vormt. Ook blijkt dat minder dan tien procent van alle tijdingen uit de periode 1620-1629 gaat over godsdiensttwisten. Wat betreft de nieuwsitems over het beleg van Breda neemt de religie tevens ongeveer tien procent in.

Voor de andere thema's geldt dat deze eigenlijk een plaats zouden moeten krijgen in Van Dammes schema. In het geval van de avonturenverhalen dient te worden opgemerkt dat hier sprake is van een literair genre dat zich onderscheidt van de beschrijvende vorm die binnen de andere thema's wordt gehanteerd. Tevens neemt het een dusdanige hoeveelheid van het totaal aantal tijdingen in, dat dit onderwerp niet kan worden ondergebracht bij andere thema's. Een gemis in het schema van Van Damme is aandacht voor contextinformatie en berichten vanuit Madrid. Het zou kunnen dat zij dergelijke tijdingen heeft ondergebracht bij de niet specifieke nieuwsitems. Aannemelijker is echter dat zij, doordat zij zich heeft beperkt tot de voorpagina's van alle kranten, een paar belangrijke thema's heeft gemist. Met deze manier van onderzoek is het niet opzienbarend dat zij de thema's contextinformatie en berichten over Madrid heeft gemist, omdat deze niet worden vermeld op de voorkant. De overgave van Breda werd wel op de voorzijde van de desbetreffende *Nieuwe Tijdinghen* aangekondigd. Een enkele keer werd een avonturenverhaal wel aangekondigd, maar deze aankondigingen zijn niet te onderscheiden van aankondigingen van nieuws over het Staatse leger.

Tevens dient het 'slecht nieuws, geen nieuws'-concept een andere naam te krijgen. Het betreft hier een zeer nuttige aanduiding voor de manier waarop werd omgegaan met slecht nieuws. Onterecht geeft het de onderzoeker echter het idee dat het slechte nieuws in zijn geheel werd genegeerd. Van Damme heeft zelf al omschreven dat er wel degelijk over slecht nieuws werd gepubliceerd en hoe dat vervolgens werd gerelativeerd of als valse geruchten werd afgedaan. Hier kan nog aan worden toegevoegd dat het slechte nieuws in sommige gevallen werd aangegrepen om de vijand zwart te maken, zoals bij de verovering van Kleef. In andere gevallen werd het gebruikt om het eigen leger een waarschuwing te geven te allen tijde waakzaam te blijven voor de sluwheid van de vijand.

In de *Nieuwe Tijdinghen* werden nieuwsberichten niet zonder censuur gepubliceerd. Vrijwel alle berichten werden bewerkt, om de lezer een bepaald beeld voor te stellen. Wanneer een vorst zijn onderdanen, ook al was het lezerspubliek van de *Nieuwe Tijdinghen* slechts een klein deel van de bevolking, de werkelijkheid dusdanig verkleurd laat zien, moet hij er belang bij hebben gehad dat zij de waarheid niet kenden. Blijkbaar was de vorst bang om de werkelijkheid aan zijn onderdanen te vertellen, zoals zo vaak in het verleden het geval is geweest. In de oorlogspropaganda van de zeventiende eeuw is er één belangrijke component, in tegenstelling tot de moderne oorlogsverslaggeving, die het mogelijk maakte de waarheid te verdraaien. Er was sprake van huurlingenlegers en nog niet van een nationaal staand leger. Een

nationaal leger moet op zeker moment terug keren in een land. Op dat moment zal blijken of het aantal genoemde slachtoffers aan eigen zijde juist is. Dit geldt niet voor de vroegmoderne tijd. Het was voor de lezers van de *Nieuwe Tijdinghen* geen optie te controleren of het Fuggers regiment daadwerkelijk slechts zeven gedode soldaten had.

Gebruikt archief

KBR

Koninklijke Bibliotheek België in Brussel

Lijst van geraadpleegde literatuur

- Aitzema, L., van, *Historie of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh. I* (s-Gravenhage 1657).
- Beelaerts van Blokland, J.J.G., *Maurits. Prins van Oranje, Graaf van Nassau. Redder van de Republiek, 1567-1625* (Oosterbeek 1999).
- Buisman, J., *Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen. Deel 4 1575-1675* (Franeker 2000).
- Calisch, I.M. en N.S. Calisch, *Nieuw woordenboek der Nederlandse taal* (Tiel 1864).
- Couvée, D.H., 'The first coranteers. The flow of the news in the 1620's', *Gazette. International journal of the science of the press* 8 (1962) 22-36.
- Damme, K. van, 'Slecht nieuws, geen nieuws'. Abraham Verhoeven (1575-1652) en de 'Nieuwe Tijdinghen'. Periodieke pers en propaganda in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de vroege zeventiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 113 (1998) 1-22.
- Groenveld, S., *De Tachtigjarige Oorlog. Opstand en consolidatie in de Nederlanden (ca. 1560-1650)* (Zutphen 2008).
- Hemels, J.M.H.J., 'Abraham Verhoeven (1575-1652), de eerste gazettier in de Zuidelijke Nederlanden. Een communicatiehistorisch onderzoek naar de prototypen van de vroegmoderne krant' in: J. Huypens, H. van den Bulck en M. Walrave, *De toekomst van de krant. 1605-2005-?* (Antwerpen 2005) 13-76.
- Hoeven, G.G. van der, *Geschiedenis der vesting Breda* (Breda 1868).
- Israël, J., *De Republiek, 1477-1806. I. Tot 1647.* (Franeker 1997).
- Janssens, P., ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. I. Politiek* (Gent en Brussel 2006).
- Janssens, P., ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. II. Cultuur* (Gent en Brussel 2006).
- Koning, M.J., de, *The battle of Lekkerbeetje. Imagery and ideology during the Eighty Years War (1568-1648)* (Ann Arbor 2003).
- Leeuwen, R., van, 'De Hollandse heremiet. De melancholiehouding in de Nederlandse kunst van de 16^e en 17^e eeuw', *Groniek* 167 (2007) 305-334.
- Nimwegen, O. van., *'Deser landen krijchsvolck'. Het Staatse leger en de militaire revoluties 1588-1688* (Amsterdam 2006).
- Parker, G., *Het Spaanse leger in de Lage Landen* (Haarlem 1979).
- Poelhekke, J.J., *Frederik Hendrik, Prins van Oranje. Een biografisch drieluik* (Zutphen 1978).
- Porteman, K. en M.B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700* (Amsterdam 2006).
- Racaut, L., *Hatred in print. Catholic propaganda and Protestant identity during the French Wars of Religion* (Aldershot 2002).
- Rooze, J.P.M. en C.W.A.M. Eimermann, *De belegering van Breda door Spinola 1624-1625* (Alphen aan den Rijn 2005).
- Stradling, R.A., *Philip IV and the government of Spain, 1621-1665* (Cambridge 1988).
- Verhoeven, A., *Nieuwe Tijdinghen*, 27-07-1624, nummer 79; 16-08-1624, nummer 87; 31-08-1624, nummer 88; 31-08-1624, nummer 89; 04-09-1624, nummer 91; 13-09-1624, nummer 94; 25-09-1624, nummer 96; 02-10-1624, nummer 97; 02-10-1624, nummer 97¹⁵³; 11-10-1624, nummer 102; 16-10-1624, nummer 102; 16-10-1624, nummer 103; 29-10-1624, nummer 107; 15-11-1624, nummer 108; 22-11-1624, nummer 110; 20-12-1624, nummer 115; 17-01-1625, nummer III; 31-01-1625, nummer VII; 19-03-1625, nummer XVIII; 26-03-1625, nummer XXII; 29-03-1625, nummer XXIII; 11-04-1625, nummer XXIX; 18-04-1625, nummer XXXI; 30-04-1625, nummer XXXVI; 07-05-1625, nummer XXXVIII; 14-05-1625, nummer XXXX; 17-05-1625, nummer XXXXIII; 23-05-1625, nummer XXXXV; 23-05-1625, nummer XXXXVI; 31-05-1625, nummer XXXXIX; 06-06-1625, nummer LI. (deze nummers zijn alleen te raadplegen bij KBR)
- Visscher, N.J., C.J. Visscher en A. Goos, *Brabantia Ducatus (1622)*, gepubliceerd in C.A.M. Kuyper, *Brabantia Illustrata. I. Kaarten van (Noord-)Brabant van 1558-1932* (Den Bosch 1978).

- Vosters, S.A., *Het beleg van Breda in het wereldnieuws* (Delf 1987).
- Vosters, S.A., 'Oude Spaanse en Italiaanse geschiedschrijvers over Het Turfschip', *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda 'De Oranjeboom'* 21 (1994) 78-152.
- Weigand, K., 'De betekenis van getallen in de Bijbel', *Uit het Woord der Waarheid* 1 (2004) 134-135.
- Welke, M., 'Johann Carolus und der Beginn der periodischen Tagespresse. Versuch, einen Irrweg der Forschung zu korrigieren', in: M. Welke en J. Wilke ed., *400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext* (Bremen 2008) 9-116.
- Werner, J.W.H. en K. van der Hoek, *Atlas Maior. De wereld van Blaeu* (Amsterdam 2008).

AANTEKENINGEN

- 1 K. van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws". Abraham Verhoeven (1575-1652) en de "Nieuwe Tijdinghen". Periodieke pers en propaganda in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de vroege zeventiende eeuw', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 113 (1998) 1-22, aldaar 21.
- 2 Van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws", 22.
- 3 De jaargangen 1620 en 1621 liggen in de Nationale Bibliotheek van het Verenigd Koninkrijk in Londen.
- 4 Voor uitgebreide informatie rond de eerste 'krant' zie M. Welke, 'Johann Carolus und der Beginn der periodischen Tagespresse. Versuch, einen Irrweg der Forschung zu korrigieren', in: M. Welke en J. Wilke ed., *400 Jahre Zeitung. Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext* (Bremen 2008) 9-116.
- 5 J. Hemels, 'Abraham Verhoeven (1575-1652), de eerste gazetier in de Zuidelijke Nederlanden. Een communicatiehistorisch onderzoek naar de prototypen van de vroegmoderne krant', in: J. Huypens en H. van den Bulck ed., *De toekomst van de krant. 1605-2005* (Antwerpen 2005) 13-77, aldaar 13-14.
- 6 Van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws", 5-6.
- 7 P. Janssens e.a., 'Drukkers en lezers' in: idem ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. II. De Cultuur* (Gent en Brussel 2006) 106-132, aldaar 111.
- 8 Hemels, 'Abraham Verhoeven (1575-1652), 38-40. Hier is ook de tekst van het privilege te vinden.
- 9 Wanneer deze slag bij Ekeren was, is onduidelijk.
- 10 Hemels, 'Abraham Verhoeven (1575-1652)', 41-42.
- 11 Ibidem, 43-45.
- 12 Van Damme, "Slecht nieuws, geen nieuws", 5.
- 13 Hemels, 'Abraham Verhoeven (1575-1652)', 47-48.
- 14 J. Israël, *De Republiek, 1477-1806. I* (Franeker 1996) 531-532.
- 15 S. Groenveld, *De Tachtigjarige Oorlog. Opstand en consolidatie in de Nederlanden (ca. 1560-1650)* (Zuthphen 2008) 236-241.
- 16 Israël, *De Republiek*, 535-539.
- 17 J. Israël, 'Het lot van de Spaanse Nederlanden', in: P. Janssens ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. II. De Cultuur* (Gent en Brussel 2006) 25-54, aldaar 33.
- 18 Israël, 'Het lot van de Spaanse Nederlanden', 33-34.
- 19 Vijf van de zesentachtig bladzijden van de *Nieuwe Tijdinghen* van 1624 zijn onleesbaar en daarom niet meegenomen in het onderzoek.
- 20 Twee van de zevenenzestig bladzijden van de *Nieuwe Tijdinghen* van 1625 zijn onleesbaar en daarom niet meegenomen in het onderzoek.
- 21 A. Verhoeven, *Nieuwe Tijdinghen (NT)*, 27-07-1624, nummer 79 (Koninklijke Bibliotheek Brussel). De afleveringen van de *Nieuwe Tijdinghen* van 1624 hebben een Arabische nummering; die van 1625 een Romeinse.
- 22 G. Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen* (Haarlem 1978) 258. In het voorgaande deel van dit artikel is gesproken van het Spaanse leger en ook in het vervolg zal dat gebeuren.
- 23 Van Nimwegen, 'Deser landen krijchsvolk', 177-179.
- 24 Verhoeven, *NT*, 27-07-1624, nummer 79 (KBB).
- 25 Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen*, 158-159.
- 26 Verhoeven, *NT*, 27-07-1624, nummer 79 (KBB).

- 27 Van Nimwegen, “Deser landen krijchsvolck”, 177. Van Nimwegen baseert zich hierbij op J. Israel, *The Dutch Republic and the Hispanic World, 1606-1661* (Oxford 1982) 106. Israel baseert zich op een tekst van Herman Hugo (1588-1629). Deze tekst is vertaald in het Nederlands, Spaans en Engels. Zie bijvoorbeeld W.A. Boekelman, *Het beleg van Breda. Door de legermacht van Filips IV tijdens het bewind van aartshertogin Isabella onder leiding van Ambrosio Spinola* (Laren 2007).
- 28 Zie bijvoorbeeld D.H. Couvée, ‘The first coranteers – the flow of the news in the 1620’s’, *International Communication Gazette* 8 (1962) 22-36, aldaar 33-35.
- 29 Verhoeven, *NT*, 27-07-1624, nummer 79 (KBB).
- 30 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 31 Verhoeven, *NT*, 16-08-1624, nummer 87 (KBB).
- 32 Van Damme, “Slecht nieuws, geen nieuws”, 13-17. Volgens Van Damme zette Verhoeven slecht nieuws af tegen het goede nieuws van het Spaanse leger, negeerde hij de gebeurtenissen of deed het af als valse geruchten.
- 33 S.A. Vosters, *Het beleg van Breda in het wereldnieuws* (Delft 1987) 19-21.
- 34 Zie hierover de paragraaf ‘geschiedenis en geografie’.
- 35 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB). Zie ook verderop in dit artikel de rol van de Italianen in andere pro-Spaanse literatuur.
- 36 Verhoeven, *NT*, 23-05-1625, nummer XXXV (KBB).
- 37 Verhoeven, *NT*, 31-08-1624, nummer 89 (KBB).
- 38 Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen*, 139.
- 39 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB).
- 40 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB).
- 41 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB).
- 42 Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen*, 156-160.
- 43 Verhoeven, *NT*, 20-12-1624, nummer 115 (KBB).
- 44 Verhoeven, *NT*, 15-11-1624, nummer 108 (KBB).
- 45 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 46 Van Nimwegen, ‘Deser landen krijchsvolck’, 179.
- 47 De *NT* die hierop volgde was van 17 januari, wat zou betekenen dat deze *NT* tussen 1 en 17 januari moet zijn gedrukt.
- 48 Verhoeven, *NT*, datum onbekend, nummer onbekend (KBB).
- 49 Verhoeven, *NT*, 31-01-1625, nummer VII (KBB).
- 50 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB).
- 51 Vosters, *Het beleg van Breda in het wereldnieuws*, 52-59. In het Breda’s Museum is een afbeelding van deze brand te zien.
- 52 Verhoeven, *NT*, 11-04-1625, nummer XXIX (KBB).
- 53 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB).
- 54 Verhoeven, *NT*, 26-03-1625, nummer XXVIII (KBB).
- 55 Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen*, 198-199.
- 56 Van Nimwegen, ‘Deser landen krijchsvolck’, 177.
- 57 Verhoeven, *NT*, 31-08-1624, nummer 88 (KBB).
- 58 Voor deze informatie gaat grote dank uit naar Marie-Louise van Bijnen van het Stadsarchief Breda.
- 59 J.P.M. Rooze en C.W.A.M. Eimermann, *De belegering van Breda door Spinola 1624-1625* (Alphen aan den Rijn 2005) 18-21.
- 60 Verhoeven, *NT*, datum niet vermeld (KBB). Deze aflevering moet in de eerste twee weken van januari 1625 zijn verschenen.
- 61 Verhoeven, *NT*, 31-01-1625, nummer VII (KBB).
- 62 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 91 (KBB).
- 63 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB).
- 64 Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 65 Van Nimwegen, ‘Deser landen krijchsvolck’, 179-181.
- 66 Verhoeven, *NT*, 14-05-1625, nummer XXXX (KBB).
- 67 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB).
- 68 Van Nimwegen, ‘Deser landen krijchsvolck’, 177; Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).

- 69 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB); Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 70 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 71 J.J.G. Beelaerts van Blokland, *Maurits. Prins van Oranje, Graaf van Nassau. Redder van de Republiek, 1567-1625* (Oosterbeek 1999) 161-163.
- 72 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 73 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB).
- 74 Beelaerts van Blokland, *Maurits. Prins van Oranje*, 163.
- 75 J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen. Deel 4 1575-1675* (Franeker 2000) 363-379.
- 76 Verhoeven, *NT*, 02-10-1624, nummer 97 (KBB). Manteleren betekent afbreken. I.M Calisch en N.S. Calisch, *Nieuw woordenboek der Nederlandse taal* (Tiel 1864) 260.
- 77 Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 78 Beelaerts van Blokland, *Maurits. Prins van Oranje*, 163.
- 79 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB).
- 80 Van Nimwegen, *'Deser landen krijchsvolck'*, 177.
- 81 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB).
- 82 K. Porteman en M.B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700* (Amsterdam 2008) 284-287.
- 83 Verhoeven, *NT*, 27-07-1624, nummer 79 (KBB).
- 84 Ibidem.
- 85 Parker, *Het Spaanse leger in de Lage Landen*, 198-199. Zie hiervoor ook de paragraaf 3.1 over het Spaanse leger.
- 86 Het getal twaalf zal hier geen toeval zijn. In de Bijbel staat twaalf voor de volmaaktheid in het goddelijke bestuur. Onderzoek naar dergelijke Bijbelse verwijzingen vormen echter geen onderdeel van deze scriptie. K. Weigand, 'De betekenis van getallen in de Bijbel', *Uit het Woord der Waarheid* 1 (2004) 134-135, aldaar 135.
- 87 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 91 (KBB).
- 88 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 102 (KBB);
- 89 Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB). Het gaat hier om Monsieur le Marquis de Criuoil; Monsieur le Conte d'Aranson; Monsieur le Viconte de Cedres; Monsieur de Foillon; Monsieur de Villefort; Monsieur de Blieuville; Monsieur de Mons; Monsieur de la Fonteyne; Monsieur de la Motte en Monsieur de S. Gerija.
- 90 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 103 (KBB).
- 91 R. van Leeuwen, 'De Hollandse heremiet. De melancholiehouding in de Nederlandse kunst van de 16^e en 17^e eeuw', *Groniek* 176 (2007) 289-304, aldaar 289-290 en 295-296.
- 92 Op sommige dagen publiceerde Verhoeven twee *Nieuwe Tijdinghen*. De datum is dan hetzelfde, maar het volgnummer niet.
- 93 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 103 (KBB).
- 94 Zie ook de paragraaf over religie.
- 95 M.J. de Koning, *The battle of Lekkerbeetje. Imagery and ideology during the Eighty Years War (1568-1648)* (Ann Arbor 2003) 20-24.
- 96 Verhoeven, *NT*, 31-01-1625, nummer VII (KBB).
- 97 Verhoeven, *NT*, 26-03-1625, nummer XXII (KBB).
- 98 Verhoeven, *NT*, 30-04-1625, nummer XXXVI (KBB).
- 99 Verhoeven, *NT*, 31-01-1625, nummer VII (KBB).
- 100 Verhoeven, *NT*, 23-05-1625, nummer XXXXV (KBB).
- 101 Verhoeven, *NT*, 23-05-1625, nummer XXXXXVI (KBB).
- 102 Verhoeven, *NT*, 23-05-1625, nummer XXXXXVI (KBB).
- 103 L. Racault, *Hatred in print. Catholic propaganda and protestant identity during the French Wars of Religion* (Aldershot 2002) 44. In hoeverre er sprake is van de overige twee kenmerken, namelijk de unanimiteit en de transfusie, is niet onderzocht. Disfiguratie is het belachelijk maken van de vijand, herhaling is het herhalen van de belangrijkste boodschap en simplificatie is het voorstellen van alle verhalen als een strijd tussen goed en kwaad.
- 104 Verhoeven, *NT*, 27-07-1624, nummer 79 (citaat); 31-08-1624, nummer 88; 31-08-1624; nummer 89;

- 04-09-1624, nummer 91; 02-10-1624, nummer 97; 02-10-1624, nummer 97; 15-11-1624, nummer 108; 31-01-1625, nummer VII; 19-03-1625, nummer XVIII; 30-04-1625, nummer XXXVI; 17-05-1625, nummer XXXXIII; 23-05-1625, nummer XXXXV.
- 105 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 87 (KBB).
- 106 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 87 (KBB).
- 107 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 87 (KBB).
- 108 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB).
- 109 M. Cloet, 'De prijs voor het ene ware geloof', in: P. Janssens ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. II. De cultuur* (Gent en Brussel 2006) 49-55, aldaar 49-53.
- 110 L. van Aitzema, *Historie of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh. I* ('s Gravenhage 1657) 854.
- 111 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 103 (KBB).
- 112 Verhoeven, *NT*, 16-10-1624, nummer 103 (KBB).
- 113 Gezien de slechte gezondheid van Maurits zal Jan van Nassau zijn tactiek toch vooral op Frederik Hendrik hebben gericht.
- 114 J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik, Prins van Oranje. Een biografisch drieluik* (Zutphen 1978) 165-167.
- 115 Israël, *De Republiek*, 553-560.
- 116 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB); *Bijbel*, Johannes 13:27.
- 117 Verhoeven, *NT*, 23-05-1625, nummer XXXXV (KBB).
- 118 Van Damme, "'Slecht nieuws, geen nieuws'", 7.
- 119 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 91 (KBB).
- 120 S.A. Vosters, 'Oude Spaanse en Italiaanse geschiedschrijvers over Het Turfschip' *Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda "De Oranjeboom"*, 45 (1992) 78-152, aldaar 135.
- 121 Vosters, 'Oude Spaanse en Italiaanse geschiedschrijvers over Het Turfschip', 135.
- 122 Verhoeven, *NT*, 31-08-1624, nummer 89 (KBB).
- 123 Ibidem.
- 124 Ibidem.
- 125 Visscher, N.J., C.J. Visscher en A. Goos, *Brabantia Ducatus (1622)*, gepubliceerd in C.A.M. Kuyser, *Brabantia Illustrata. I. Kaarten van (Noord-)Brabant van 1558-1932* (Den Bosch 1978).
- 126 Mechelen behoorde niet tot het hertogdom Brabant, maar was een zelfstandige heerlijkheid. J.W.H. Werner en K. van der Hoek, *Atlas Maior. De wereld van Blaeu* (Amsterdam 2008) 168.
- 127 N.J. Visscher, C.J. Visscher en A. Goos, *Brabantia Ducatus (1622)*, gepubliceerd in C.A.M. Kuyser, *Brabantia Illustrata. I. Kaarten van (Noord-)Brabant van 1558-1932* (Den Bosch 1978) 15 en 26.
- 128 Verhoeven, *NT*, 04-09-1624, nummer 91 (KBB).
- 129 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB). Zie voor meer informatie over ziektes in belegerde steden F. van der Mye, *Twee verhandelingen over de heerschende volksziekten te Breda, ten tyde van het beleg* (Breda 1793).
- 130 Verhoeven, *NT*, 25-09-1624, nummer 96 (KBB).
- 131 Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 132 Verhoeven, *NT*, 13-09-1624, nummer 94 (KBB); Verhoeven, *NT*, 25-09-1624, nummer 96 (KBB); Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB); Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 133 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 134 Van Nimwegen, 'Deser landen crijchsvolck', 177.
- 135 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 136 G.G. van der Hoeven, *Geschiedenis der vesting Breda* (Breda 1868) 116.
- 137 Verhoeven, *NT*, 11-10-1624, nummer 102 (KBB).
- 138 Israël, *De Republiek*, 537-539.
- 139 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 140 Verhoeven, *NT*, 15-11-1624, nummer 108 (KBB).
- 141 Verhoeven, *NT*, 15-11-1624, nummer 108 (KBB).
- 142 Beelaerts van Blokland, *Maurits. Prins van Oranje*, 161; Dit bericht had ook bij de paragraaf over religie besproken kunnen worden. Er is hier echter in eerste instantie sprake van de situatie in de stad.
- 143 Verhoeven, *NT*, 19-03-1625, nummer XVIII (KBB).
- 144 Verhoeven, *NT*, 18-04-1625, nummer XXXI (KBB). Verhoeven, *NT*, 30-04-1625, nummer XXXVI (KBB).

- 145 H. Coppens en B. Dumont, 'De overheidsfinanciën', in: P. Janssens e.a., ed., *België in de 17^{de} eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik. II. De Cultuur* (Gent en Brussel 2006) 195-216, aldaar 195.
- 146 Verhoeven, *NT*, 17-01-1625, nummer IIII (KBB).
- 147 Verhoeven, *NT*, 29-03-1625, nummer XXIII (KBB).
- 148 R.A. Stradling, *Philip IV and the government of Spain, 1621-1665* (Cambridge 1988) 64-74.
- 149 Stradling, *Philip IV and the government of Spain*, 67 en 72.
- 150 Vosters, *Het beleg van Breda in het wereldnieuws*, 69.
- 151 Verhoeven, *NT*, 31-05-1625, nummer XXXXIX (KBB).
- 152 Verhoeven, *NT*, 06-06-1625, nummer LI (KBB).
- 153 Op 02-10-1624 verschenen er twee *Nieuwe Tijdinghen* met hetzelfde volgnummer. De inhoud is niet gelijk.